

KULTURA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriána Ferenčíková, Ján Fišdra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Mária Pisáriková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 3

O B S A H

HORECKÝ, J.: Jazyková politika v socialistickej spoločnosti	65
KAČALA, J.: Jazykopolitický kontext pojmu spisovný jazyk	71
TOMČÍK, M.: Jazyková politika a literatúra	74
BARTÁKOVÁ, J.: O jazykovej úrovni Slovákov žijúcich v českom prostredí	80
 ROZLIČNOSTI	
Pohárová streda. M. Nábělková	82
Axel, Rittberger — axel, rittberger. A. Anettová	84
 SPRÁVY A POSUDKY	
Správa o terminologickom sym- póziu v Záhrebe. I. Masár	86
Ďalšia kniha o informačných se- lekčných jazykoch. J. Ho- recký	88
Turistický slovník. Š. Michal- lus	92
 SPYTOVALI STE SA	
Zistif, nie dozistif a vyzistif. E. Bajziková	94
Následok a dôsledok. M. Považaj	95

*Jazyková politika v socialistickej spoločnosti**

JÁN HORECKÝ

Pri úvahách o jazykovej politike je prirodzené vychádzať zo všeobecného vymedzenia politiky ako činnosti riadiacej sféry v oblasti spoločenského a ekonomickejho života a skúmať, ako sa činnosť tejto sféry prejavuje vo vzťahu k jazyku, ktorý sa používa v danom komunikačnom spoločenstve, odhaľovať princípy a metódy jazykovej politiky, ako aj prostriedky na jej uplatňovanie v praxi.

Subjektom riadenia je tá „časť spoločnosti, ktorá na základe delby práce zabezpečuje cieľavodomú jednotnosť fungovania a rozvoja spoločnosti“ (Haluška, 1984). V spoločnosti charakterizovanej antagonizmom triednych záujmov je skutočným subjektom riadenia vládnúca časť spoločnosti, vládnúca trieda, ktorá pomocou systému orgánov vytvorených touto vládnúcou triedou diriguje ľudové masy. Je známe, že v súčasnej buržoáznej spoločnosti sa formuje profesionálny riadaci systém (manažerský), takže zdanivo nejde o uplatňovanie moci triedou kapitalistov. Netreba dokazovať, že tu ide o úzku väzbu, často skrytú pláštikom buržoáznej demokracie.

* V dňoch 17.—19. apríla 1985 sa v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konala interdisciplinárna konferencia o jazykovej kultúre a jazykovej politike v socialistickej spoločnosti [porov. Kultúra slova, 19, 1985, s. 362—363]. V tomto čísle uverejňujeme podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej politiky a jazykových kontaktov.

Redakcia

V socialistickej spoločnosti je skutočným subjektom riadenia pracujúci ľud, v období prechodu od kapitalizmu k socializmu a komunizmu robotnícka trieda. V socialistickej spoločnosti subjekt riadenia zahrnuje všetky štátne a spoločenské orgány, ich prostredníctvom príslušné organizácie a tým široké masy pracujúcich. Zdrojom, nositeľom schopnosti úspešne rozvíjať takto chápanú politiku, ktorej cieľom je regulácia, riadenie a premena spoločenských podmienok, vzťahov a procesov, je marxistická komunistická strana (Škodáček, 1984).

Z týchto východiskových pozícií možno jazykovú politiku definovať ako koncentrovaný výraz politického, teoretického i praktického vzťahu istého ideologického systému (v našom ponímaní: istej riadiacej sféry) k jestvovaniu, charakteru fungovania, rozvoja a vzájomného pôsobenia jazykov, k ich úlohe v živote národa (Dešeričev, 1984). Z tohto vymedzenia je zrejmé, že predmetom jazykovej politiky nie je sám jazyk (jazyky), ale vzťah spoločnosti a jazyka, spoločenské podmienky používania jazyka, resp. tá zložka jazykovej situácie, ktorá sa označuje ako vonkajšia situácia, vonkajšie podmienky fungovania jazyka v danom komunikačnom spoločenstve.

Vonkajšia jazyková situácia je nerozlučne spätá s vnútornou situáciou daného jazyka, s možnosťami rozvíjania jeho systému a všetkých jeho funkcií. Na rozvoj vnútorného stavu jazyka má pôsobiť tá zložka jazykovedy, resp. tá činnosť jazykovedcov, ktorá sa v buržoáznej sociolinguistikе označuje ako jazykové plánovanie. Pretože nejde o plánovanie v bežnom zmysle, ukazuje sa ako vhodnejšie označiť túto činnosť ako jazykovednú, resp. lingvistickej politiku. Jej obsahom je taktika a stratégia starostlivosti o rozvoj a výskum jazyka, o jazykovú kultúru, prirodzené, v úzkej spolupráci s princípmi a cieľmi jazykovej politiky.

V buržoáznej jazykovej politike, ktorá pôsobí izolované od politiky vo všeobecnosti, je základným princípom nezasahovanie do jazykovej situácie (vonkajšej i vnútornej). Je tu však dosť príkladov na priame i nepriame zasahovanie. Za prvý prípad možno pokladať napr. dekrét francúzskeho ministerstva priemyslu o tom, že na etiketách priemyselných výrobkov sa nemajú používať anglické názvy, ale iba čisto francúzske. Ako nepriamy zásah možno označiť konstituovanie Vysokej komisie pre francúzsky jazyk pri ministerskej rade Francúzskej republiky alebo zriadenie Úradu francúzskeho jazyka (Office de la langue française) v Montreale. Najmä tento druhý úrad má výrazný politický charakter vzhľadom na jazykovú situáciu v Kanade a na ožívajúce (či prebúdzané) národné a jazykové vedomie kanadských Francúzov.

Socialistická jazyková politika úzko súvisí s národnostnou politikou socialistickej riadiacej sféry, najmä ak sa chápe ako pôsobenie na rozvoj vzťahov medzi jednotlivými jazykmi v mnohonárodnom a mno-

hojazykovom štátom útvare (Suprun, 1983). Princípy socialistickej jazykovej politiky sa formovali predovšetkým na základe skúseností aj praktických riešení v mnohonárodnom sovietskom štáte a možno ich formulovať v týchto štyroch bodoch (Dešerijev, 1984): 1. rovnoprávnosť národov, národností a ich jazykov, 2. utvorenie národných štátnych útvarov, v ktorých sa používajú vlastné národné jazyky, 3. rozvoj národných kultúr na báze národných jazykov, 4. vytváranie podmienok na rozvoj všetkých národov a národností, ako aj ich jazykov a kultúr. Je prirodzené, že tieto zásady, pretože vznikali v praktickej činnosti, majú dynamický charakter a naznačujú perspektívnu. V súčasnom stave je jazyková situácia v ZSSR, ale do veľkej miery aj v celom socialistickom spoločenstve (nevynímajúc Kubu), charakterizovaná zreteľnými integračnými tendenciami a konvergentným vývinom najmä v lexikálnej oblasti. Ukažuje sa ďalej, že čoraz väčšiu váhu do stáva ruština ako jazyk dorozumievania medzi národmi a národnosťami ZSSR, preto sa javí potreba podporovať rozvíjanie národnoruského bilingvismu. V dvojjazykovej situácii, aká sa vyvinula v socialistickom zriadení u nás, prirodzene, nemôže byť cieľom forsírovať jeden z národných jazykov ako nadnárodný jazyk, ani rozvíjanie česko-slovenského bilingvismu (bilingvismus stráca zmysel, keď sa možno dorozumieť vlastnými jazykmi). Zato však má naša jazyková politika pôsobiť v tom smere, aby sa pri zachovávaní kultúrneho dedičstva každého z našich národov a národných jazykov zmenšovala kulturologická vzdialenosť medzi našimi národmi a jazykmi, aby sa spolu s formovaním spoločnej socialistickej kultúry zdôrazňovalo aj rozvíjanie nových spoločných výrazových prostriedkov.

V buržoáznom spoločenskom zriadení sa jazykovedná politika obmedzuje na výskum všeobecných i niektorých špecifických jazykových situácií, na výskum prestížnej funkcie „sílných“ jazykov.

V socialistickej jazykovednej politike hlavnou zásadou je dosiahnuť súlad so stratégiou a taktikou jazykovej politiky, využívať priaznivé podmienky vonkajšej situácie na rozvíjanie systému národného jazyka, na podporu jeho vnútornnej diferenciácie, ale súčasne aj na podporovanie tých prvkov, ktoré sú progresívne, perspektívne, ktoré smerujú k formovaniu tvoriacej sa socialistickej kultúry našich národov.

Metódy jazykovej a jazykovednej politiky majú byť v súlade s náznacenými princípmi. Ak je princípom buržoáznej jazykovej a jazykovednej politiky zásada nezasahovania, hlavnou metódou bude sociologický opis vonkajšej jazykovej situácie, zdôrazňovanie pragmatickej stránky jazykového dorozumievania a objektívne zistovanie, prečo sa isté vrstvy obyvateľstva prikláňajú k istému jazyku. Ako príklad možno uviesť situáciu v Bruseli, kde sú sice tri úradné jazyky — francúzsština, flámsčina a nemčina —, ale francúzsština je prestížnym jazy-

kom, ktorý umožňuje rýchlejší služobný a pracovný postup, priblíženie k elite, ktorá hovorí v Bruseli výlučne po francúzsky.

Pravda, princíp nezasahovania sa uplatňuje len v kultúrne vyspelých oblastiach, najmä v metropolitných. V oblastiach bývalých kolónií sa často uplatňujú metódy priameho zasahovania alebo aspoň výraznej podpory v prospech jazyka bývalých kolonizátorov. Prebieha tu často proces vesternizácie. Od zámerného uprednostňovania istého jazyka vládnúcou triedou (napr. francúzština na dvore pruského kráľa Fridricha II., francúzština u poľskej šľachty) ide pestrá škála až po priame zakazovanie používať istý jazyk v úradnom styku (napr. lužická srbčina v kapitalistickom, najmä však v hitlerovskom Nemecku). Napokon aj v buržoáznom Československu sa sice v ústave vyhlasovala rovnosť češtiny a slovenčiny (resp. českého a slovenského znenia československého jazyka), ale vplyvné kruhy, napr. hradná klika okolo Masařky, reprezentovaná napr. Peroutkom, viedla nezakrytý boj za uprednostňovanie češtiny.

Ciele i riešenia jazykovej i jazykovednej politiky sú podľa miestnej situácie veľmi rozdielne. Na niektoré z nich poukázal rad príspevkov v časopise *Kultúra slova*, 18, 1984, s. 97—116 (A. Jarošová o ZSSR, V. Krupa o ázijskej oblasti, A. Rácová špeciálne o Indii, E. Nemcová o Spojených štátach amerických, M. Nábělková o Afrike, J. Kociská o Bruseli).

V socialistickej jazykovej a jazykovednej politike sa ako hlavná metóda používa metóda jazykovej výstavby (známa v ZSSR ako jazykovoje strojiteľstvo). V súlade s princípmi jazykovej politiky, chápanej komplexne ako národnostno-jazyková politika, pôsobí sa na rozvíjanie jazykov a národností, a to od pomoci pri formovaní písma a gramatiky až po dotváranie odbornej terminológie. Pritom sa vždy zdôrazňuje polyfunkčnosť týchto jazykov: majú byť nositeľmi národnej kultúry, ale aj sprostredkovateľmi s ruštinou a podporovateľmi novej socialistickej kultúry.

V novej, súčasnej etape jazykovej výstavby sa osobitná pozornosť venuje problematike bilingvizmu a diglosie (porov. Horecký, 1984). Skúma sa nielen vzťah hovoriacich k dvom spisovným jazykom, napr. národnoruský bilingvizmus, ale aj využívanie rozdielnych funkčných štýlov, napr. v kombinácii spisovná forma národného jazyka — hovorová forma ruštiny. Konštatuje sa, že ruština má vedúce postavenie v sociálnom a kultúrnom rozvoji národov a národností ZSSR nie preto, že by bola nadekrétovaná, ale preto, že príslušníci národov a národností Sovietskeho zväzu chápali úlohu ruštiny ako nadnárodného jazyka i ako nositeľa formujúcej sa socialistickej kultúry a napokon i ako most spájajúci ich so svetom. Tieto javy sa skúmajú na základe bohatých skúseností z jazykovej výstavby aj z výskumu vzájomného pôsobenia

jazykov. Jazyková a jazykovedná politika dostávajú dnes veľkého pomocníka v tom, čo možno nazvať ekológiu jazyka (Guboglo, 1984). Predmetom takto chápanej ekológie je jednak demografická štruktúra jazykového spoločenstva, sociálne i rečové správanie obyvateľstva, stupeň rozvoja materiálnej i duchovnej kultúry, jednak siet inštitúcií, ktoré majú priamy kontakt s jazykom (školy, vydavateľstvá, prostriedky masovej informácie a propagandy), a v nich kádre, ktoré používajú jazyk profesionálne. Len jazyková a jazykovedná politika budovaná na takýchto solídnych základoch môže mať skutočne socialistický charakter.

Pre našu jazykovú a jazykovednú politiku z toho vyplýva jednoduché poučenie: osvojiť si skúsenosti získané jazykovou výstavbou v ZSSR, aplikovať ich na našu dvojjazykovú situáciu (pritom brať do úvahy aj situáciu jazyka našich národností) a pôsobiť tak, aby sa naše jazyky stali dobrým, pružným a spoľahlivým prostriedkom pri budovaní spoľanej socialistickej kultúry. Z leninského riešenia národnostnej otázky i zo základných myšlienok Košického vládneho programu a z principov federatívneho usporiadania nášho štátu je zrejmé, že v týchto funkciách sú obidva naše jazyky na rovnakej úrovni.

Na efektívne dosiahnutie svojich cieľov má každá politika svoje nástroje, prostriedky (alebo si ich cieľavedome buduje). V buržoáznej spoločnosti je takýmto nástrojom verejná mienka, resp. rozličné prostriedky a sily na jej ovplyvňovanie. Nie všade sú tieto prostriedky rovnako rozvinuté, často pôsobia neorganizované, ba až chaoticky (ide o vydávanie rozličných príručiek, diskusie v masových komunikačných prostriedkoch).

V socialistickej jazykovej, ale najmä jazykovednej politike sa na pôsobenie na verejnosť využívajú skôr normatívne, štandardizačné, preskripčné inštitúcie. U nás je to predovšetkým Jazykovedný ústav Eudovíta Štúra SAV so svojimi komisiami a oddeleniami (pravopisná, ortoepická, kodifikačná komisia, oddelenie jazykovej kultúry), ako aj svojimi tlačovými orgánmi (najmä Kultúra slova a Slovenská reč). Podobná situácia je aj v iných socialistických krajinách. Závažnú úlohu hrajú aj druhotné preskripčné inštitúcie, ako sú predovšetkým redakčné kolektívy vo vydavateľstvách, ktoré rozširujú kodifikované jazykové prostriedky svojimi publikáciami. Pravda, niekedy sú vo svých postojoch konzervatívnejšie a úzkoprsejšie, než to zodpovedá predstavám Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Nemožno nespomenúť prácu rozličných terminologických komisií a kolektívov pre prípravu názvoslovných noriem. Na rozdiel od buržoáznej spoločnosti, kde príprava nariem je vecou veľkých podnikov (platí to aj o názvoslovných normách), v socialistických krajinách je normovanie zverené štátnym inštitúciám (u nás Úradu pre normalizáciu

a meranie). Je samozrejmé, že všetky tieto preskripčné inštitúcie, ak majú byť dobrým nástrojom jazykovej a jazykovednej politiky, musia sa riadiť vypracovanou, ale hlavne jednotnou jazykovou a jazykovednou politikou. Ak to tak vždy nie je v želateľnej miere, je práve úlohou jazykovednej politiky túto jednotu dosiahnuť.

Clenenie na politiku, jazykovú politiku a jazykovednú politiku má vlastne len pomocný, resp. metodologický charakter. Všetky tri zložky majú tvoriť jednotu založenú na princípoch marxisticko-leninskej filozofie, na overených zásadách národnostnej politiky a na marxistickom prístupe k poznávaniu spoločnosti i jej jazyka.

V našej jazykovej i jazykovednej politike sa z týchto zásad nepochybne vychádza. Treba však ešte viac zdôrazniť perspektívne javy a vonkajšiu jazykovú situáciu rozvíjať v smere znižovania kulturologickej vzdialenosť medzi našimi národmi a ich jazykmi. Na základe dosiahnutého stupňa ekonomickeho vyrovnania treba pôsobiť na formovanie novej socialistickej kultúry, ktorej je jazyk základný nositeľom a vyjadrovateľom.

Z tohto programu musí vychádzať i naša jazykovedná politika. Musí rozvíjať kultúrne dedičstvo, do ktorého ako závažný prvok patrí aj národný jazyk, musí umožňovať rozvoj všetkých systémových i komunikačných vlastností národného jazyka a programovo sa o tento rozvoj pričinovať. Pritom však nesmie púštať zo zreteľa dynamické procesy, ktoré prebiehajú v celom našom národnom jazyku, nie iba v jeho spisovnej forme, nebrániť prenikaniu nových javov v mene systémovosti alebo pravidelnosti, no hlavne podporovať štylistickú, štýlovú, ale aj komunikačnú diferenciáciu.

Hlavným princípom jazykovednej politiky zostáva zhoda princípov i metód jazykovednej politiky s jazykovou politikou, hlavným cieľom uplatňovania týchto spoločných zásad aj v starostlivosti o rozvíjanie jazykových prostriedkov a o kultivovanie jazykových prejavov vo všetkých oblastiach jazykovej komunikácie.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

- DESERIJEV, J. J.: Ideologičeskaja borba i jazykovaja politika v sovremennom mire. Slovo a slovesnost, 45, 1984, s. 190—203.
GUBOGLO, M. N.: Sovremennye etnojazykovye processy v SSSR. Osnovnye fakty i tendencii narodno-russkogo dvujazyčija. Moskva, Nauka 1984, 288 s.
HALUŠKA, I.: K aktuálnej úlohe riadiaceho subjektu v rozvoji socialistickej spoločnosti. Filozofia, 39, 1984, s. 665—670.

HORECKÝ, J.: Typy jazykových situácií ako základ jazykovej politiky. Kultúra slova, 16, 1984, s. 97—98.

KUCHAŘ, J.: Regulační aspekt jazykové kultury. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Praha, Academia 1979, s. 92—97.

OHLY, R.: Internationalism in African Languages. Neoterm 1984, s. 10—15.

SUPRUN, A. B.: Obščeje jazykoznanije. Minsk, Vysšaja škola 1983. 456 s.

ŠKODÁČEK, J. — KRAK, F.: Politika, veda a pokrok v socialistickej spoľačnosti. Filozofia, 39, 1984, s. 671—680.

Jazykovopolitický kontext pojmu *spisovný jazyk*

JÁN KAČALA

1. Pojem a termín *spisovný jazyk* má v slovenskej jazykovede (a už nie iba v jazykovede, ale v celej spoločnosti) svoju pevnú tradíciu. V ostatných rokoch sa však tento tradičný pojem najmä v diskusiách o teórii spisovného, resp. národného jazyka pohýbal. V stratifikácii J. Horeckého sa sféra používania spisovného jazyka zužuje (oproti tradičnej koncepcii v ňom chýba oblasť umeleckého a hovorového štýlu), kým F. Kočiš naopak je náchynlý spisovný jazyk stotožniť s národným (zjavne pre jeho celonárodnú alebo celospoločenskú platnosť). Niektorým tvorivým používateľom jazyka sa spisovný jazyk rozplýva v celonárodnom jazyku, lebo sa im vidí priúzky, alebo naopak ho považajú za veľmi zložitý z hľadiska ovládnutia.

Protichodné postoje sú prejavom rozdielnej koncepcie, ale aj toho, že nepoužívame jednotné a presné kritériá. Pri každej úvahе o spisovnom jazyku by malо быť obidvom stranám — autorovi aj prijímateľovi — jasné, čо je podstata spisovného jazyka, na základe čoho sa vymedzuje, aké sú jeho hranice a miesto v diaysistéme, ktorým je národný jazyk.

2. Niet jazyka bez systému a bez funkcie (funkcií). Systémový ráz a funkčnú platnosť treba mať na mysli aj pri vymedzovaní spisovného jazyka. Nemožno jedno odtrhnúť od druhého. Systémovosť jazyka sa považá za axiómu. Funkčnú platnosť systému poznáme z komunikačných a iných sfér, v ktorých sa jazyk uplatňuje. Pri vymedzovaní pojmu *spisovný jazyk* je nevyhnutné vychádzať takisto z komunikačných sfér: základných aj vedľajších.

Toto vymedzovanie komunikačných sfér by mohlo a malo ukázať cestu k jednotnému a presné vymedzenému chápaniu pojmu *spisovný jazyk*. Je to metodicky iný prístup ako často iba jednostranné stavanie spisovného jazyka do opozície s nárečiami, resp. aj s inými (nespisov-

nými) útvarmi národného jazyka a určovanie charakteristických znakov spisovného jazyka na základe tejto opozície. Pri uvedenom prístupe od komunikačných sfér pokladáme za metodicky dôležité úzke späťe fenoménov jazyka a jeho realizácie v reči a zvýraznenie spoločenskej podmienenosťi jazykových faktov.

2.1. Za základné komunikačné sféry spisovného jazyka pokladáme tieto:

1. sféra vedeckého poznávania, využívania a sprostredkúvania jeho výsledkov,

2. sféra publicistickej pôsobenia na masy prijímateľov,

3. sféra bežného, neoficiálneho styku,

4. sféra sprostredkovania umeleckých zážitkov.

Tieto komunikačné sféry tvoria istý (aj hierarchicky usporiadany) systém, ktorý ako jednotný komplex vymedzuje hranice spisovného jazyka. Zahŕňa všetky najdôležitejšie sféry používania jazykového systému, ktoré zodpovedajú najdôležitejším sféram činnosti ľudí pri organizovaní zložitého života spoločnosti.

Osobitne treba upozorniť, že do tohto systému komunikačných sfér patrí aj sféra sprostredkovania umeleckých, estetických zážitkov — je to veľmi široká a závažná sféra komunikácie v spisovnom jazyku (zahŕňa umeleckú literatúru pôvodnú i prekladovú, divadelné predstavenia, filmy, umelecké žánre rozhlasu, televízie, zábavné žánre, populárnu hudbu atď.); to, že sa vo sfére sprostredkovania estetických zážitkov môžu funkčne využívať aj nespisovné prvky, vyplýva zo špecifity umeleckého štýlu v rámci systému spisovného jazyka.

Takto vymedzené funkčné sféry spisovného jazyka tvoria komplex, ktorý poskytuje všetky možnosti na plné uspokojovanie komunikačných a iných potrieb súčasného človeka. Týmto komplexom komunikačných sfér sa spisovný jazyk odlišuje zásadne od všetkých ostatných foriem národného jazyka.

3. Úsilie o presné vymedzenie a chápanie pojmu *spisovný jazyk* má výrazný spoločenský a jazykovopolitický kontext v tom, že pojem *spisovný jazyk* je v spoločnosti široko známy a vžitý, má v našej jazykovede, ale najmä v spoločnosti nepochybnej tradíciu, ktorá zahŕňa isté hodnoty a kultúrnu úroveň tohto celospoločenského útvaru dorozumievania. Používateľia sa celkom prirodzene zaujímajú o to, aký je slovenský spisovný jazyk, aká je jeho rozvinosť, jeho hranice, kultúra a pod.

Iný jazykovopolitický aspekt pojmu *spisovný jazyk* je v tom, že výskum súčasného spisovného jazyka, jeho fungovanie v podmienkach socialistickej spoločnosti a jeho kultúry stojí v hierarchii výskumu a opisu národného jazyka najvyššie — také zaradenie vyžadujú od jazykovedcov také autoritatívne fóra, ako sú XVI. zjazd KSČ a nádvä-

zujúci zjazd KSS a ich závery. Prejavuje sa to napr. v počte riešených projektov v Jazykovednom ústave Eudovíta Štúra SAV a ich zameraní, v koncepcii jazykovedných úloh zaradených do štátneho plánu základného výskumu a v ďalších otázkach. Spoločnosť má teda záujem na tom, aby sa výskumu spisovného jazyka venovala prvoradá pozornosť a výsledky sa vracali spoločnosti v rozličných podobách.

Dôležitá jazykovopolitická dimenzia pojmu *spisovný jazyk* je v tom, že na chápanie spisovného jazyka bezprostredne nadvázuje široká práca v oblasti kultivovania spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Ak nie je jasné, čo je to spisovný jazyk, aké sú jeho hranice a vzťahy k iným jazykovým útvaram, čo je spisovné a čo nie, tažko môže racionálne a účinne prebiehať práca v jazykovej kultúre, ale aj v celom širokom komplexe jazykovej výchovy.

Nie zanedbateľné hľadisko pri jazykovopolitickom hodnotení pojmu *spisovný jazyk* predstavuje to, že spisovný jazyk ako spoločensky najzávažnejšia a reprezentatívna forma národného jazyka sa v praxi často zamieňa s národným jazykom. Z tejto zámeny vyvierajú výroky typu „slovenčina ako mladý jazyk“, „máme mladý jazyk“, „slovenčina má krátku tradíciu“ a pod., ktoré počut aj z úst jazykovo, ba i jazykovedne vzdelaných pracovníkov kultúrnej sféry. Pre nás by z toho mal vyplývať nielen signál, že sa treba viac starať o presné chápanie a výklad takých základných pojmov/termínov, ako je *spisovný jazyk* a *národný jazyk*, a to tak v školskom vyučovaní, ako aj pri širokej popularizačnej práci v oblasti jazyka a jazykovedy. Z toho treba pre našu vlastnú jazykovednú prácu vyvodíť aj záver, že spisovný jazyk treba vidieť v nevyhnutnej historickej retrospektíve, lebo ani to, čomu dal zakladateľskú a kodifikačnú pečať Eudovít Štúr, nemá svoje začiatky v štyridsiatych rokoch 19. storočia, lež má oveľa hlbšie a dávnejšie historické a v širokom zmysle spoločenské korene.

A napokon ešte jeden jazykovopolitický aspekt pojmu *spisovný jazyk*, ktorý s predchádzajúcim úzko súvisí: ide tu o tradíciu spisovného jazyka v jeho vlastnej jazykovej i širšej kultúrnej relácii a hodnote. Tradícia spisovného jazyka si vyžaduje aj v súčasnosti jej rešpektovanie (okrem iného aj v tom, čo je a čo nie je spisovné, pričom tu nemáme na mysli meravosť a nepružnosť) a najmä jej ďalšie rozvíjanie, tak ako to zodpovedá záujmom našej spoločnosti v prístupe ku kultúrnemu dedičstvu národa vo všeobecnosti.

4. Z uvedených jazykovopolitických rozmerov pojmu spisovný jazyk vyplývajú tieto závery: 1. Slovakistika má venovať výskumu spisovného jazyka, jeho systému a dynamike i jeho kultúre aj ďalej prvoradú pozornosť. 2. Výskum v okruhu teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry sa musí opierať o presné kritériá a pojmy. 3. Činnosť jazykovedcov, ako aj celej spoločnosti má smerovať k upevňovaniu po-

stavenia spisovného jazyka v živote celej spoločnosti. Tendencie neprimerane rozširovať, ale aj zužovať hranice spisovného jazyka v súčasnej jazykovej i spoločenskej situácii nie sú odôvodnené a treba im čeliť v odbornej diskusii, a to aj v kultúrnopolitickej oblasti. 4. Treba u nás vedome udržiavať a rozvíjať tradíciu spisovného jazyka. Nemožno pokladať za správne, aby sa narúšalo to, čo sa doteraz v tejto oblasti vybudovalo. Pritom tradíciu spisovného jazyka v širšom zmysle, ako istý kultúrno-historický fenomén, treba chápať v potrebnnej a historicky doloženej retrospektívte: tradícia spisovného jazyka sa u nás nezačína kodifikačným činom L. Štúra, lež siaha až k A. Bernolákovmu a ďalej k nadnárečovým kultúrnym útvarom slovenčiny a svoj prameň má vo veľkomoravskej staroslovienčine.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Jazyková politika a literatúra

MIKOŠ TOMČÍK

Problematika jazykovej politiky je v každom národnom spoločenstve veľmi citlivá: rovnako v tých jazykoch, ktoré fungujú už niekoľko storočí ako kodifikované spisovné jazyky, ako aj tam, kde treba niektoré národné spisovné jazyky pokladať z hľadiska ich kodifikácie za historicky mladé. V jednom i druhom prípade sa žiada, aby v nadväznosti na minulosť dobre fungovali v nich riadiace inštitúcie, ktoré sa starajú o všestranný rozvoj jazyka, o vzostup jeho úrovne, a zároveň aby sa tvorivo využívali tie nové prvky v jazyku, ktoré vyplývajú z jeho komunikatívnej funkcie a sú preto organickou súčasťou konkrétnej situácie kultúrneho a spoločenského života. Ide tu teda o dialektický vzťah medzi teóriou jazyka a jazykovou praxou.

Predstavitelia progresívnej slovenskej a českej jazykovedy si už v minulosti uvedomovali zmysel tejto dvojjedinej úlohy. Preto rovnomerne skúmali a sledovali — po roku 1945 prevzala na seba takéto poslanie marxistická jazykoveda — jeden i druhý aspekt rozvoja slovenského a českého spisovného jazyka. Vilém Mathesius napísal už roku 1932 na okraj danej veci toto: „Jazyková praxe je a vždy byla výsledkom veľmi komplikované součinnosti rôznych sil a lingvisté môhnu býť spokojení, podaří-li se jim alespoň trochu uplatniť svůj tříbicí vliv... Jazyková kultura je a vždy byla především věcí praxe. Lze diskutovat o jejich principech, ale nemůžeme sestrojit systém kon-

troly jazyka, ktorý by fungoval presne a dôsledne ako samočinný elektrický vypínač... “¹

Tento názor nemožno chápať ako absolútne záväzný pre súčasnosť. Od vyslovenia citovanej teóremy uplynulo viac ako polstoročie, a tak je pochopiteľné, že po zmenách v našom spoločensko-politickom systéme došlo k značným posunom aj vo vzťahoch medzi jazykovou teóriou a jazykovou praxou. Preto regulatívna činnosť, ktorá si dáva za cieľ rozširovanie súčasnej normy spisovnej slovenčiny vo všetkých vrstvách spoločnosti a má záujem o to, aby sa zvyšovala kultúra jazyka na vertikálnej i horizontálnej rovine v skladbe súčasnej socialistickej spoločnosti, nevystačí iba s priamymi intervenenčnými metódami, to znamená preskripčnými formami, poradenskými službami, školskou výchovou, odbornou publikáčou aktivitou v rámci jazykovedy a pod.

V súčasnom období máme k dispozícii — v oveľa väčšej miere ako v minulosti — najmä nepriame, mimovoľné nástroje zvyšovania jazykovej kultúry. Ide tu o pôsobenie krásnej a odbornej literatúry na používateľov jazyka, o vplyv rozhlasových a televíznych vysielaní na publikum, o styk čitateľov s dennou a odbornou tlačou, o návštevu divadiel, estrádnych predstavení, o počúvanie väčnej a zábavnej hudby s textovým základom atď.

V tomto krátkom príspevku nie je možné zaoberať sa všetkými nepriamymi, mimovoľnými nástrojmi regulatívnej činnosti pri zvyšovaní jazykovej kultúry. Mám na mysli iba jednu, dalo by sa povedať tradičnú oblasť vzťahov medzi jazykom a jeho aktívnym, pretrvávajúcim recepcným dosahom: súvislosti medzi jazykovou politikou a literatúrou. Treba s uznaním konštatovať, že už predchádzajúce dve konferencie o spisovnej slovenčine a jazykovej kultúre, ktoré usporiadal Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV, venovali veľkú pozornosť jazykovej a štylistickej úrovni slovenskej socialistickej literatúry a že i ďalšie konferencie a sympózia tohto ústavu sa zaoberali nielen vývinovými tendenciami jazyka a štýlu v súčasnej próze (neobišli však ani poéziu, ani drámu, ani literárnu eseistiku), ale aj analýzou kontextovej výstavby viacerých literárnych diel.² To malo priamy vplyv i na redakčnú prax časopisu *Kultúra slova*, ktorý priniesol vo svojich doterajších osemnástich ročníkoch (týka sa to čiastočne aj Slovenskej reči) desiatky štúdií o jazykovej a štylistickej úrovni románových próz,

¹ Mathesius, V.: O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha 1932, s. 30.

² V tejto súvislosti pripomíname napr. zborníky Jazyk a štýl modernej prózy. Bratislava 1965. Jazyk a umelecké dielo. Bratislava 1966. Rozbory umeleckej prózy. Bratislava 1968.

básnických a novelistických zbierok atď. Iniciatíva Kultúry slova bola vzácnejšia o to, že tento časopis v čase svojho vzniku — i neskôr — suploval a supluje doteraz niektoré stagnujúce časti literárnej vedy a jej metodológie.

Dnes sa póly jazykovedy a literárnej vedy pri analýze slovesnej tvorby približujú. Je to tak preto, že súčasná koncepcia socialistického realizmu je nenormatívna, že sa zakladá na gnozeologickom hľadisku estetického osvojovania si skutočnosti tvorcami i recipientmi literárnych diel a že chápe slovesné práce (vo všeobecnej estetike každé umelecké dielo) ako systémové celky, v ktorých hrajú dôležitú úlohu poznávacie, tematické, významové, pretvárajúce, obrazné a jazykovo-štylistické zložky. Riaditeľ Ústavu slavistiky a balkanistiky AV ZSSR napísal o súčasnej koncepcii socialistického realizmu nasledujúce slová: „Hovoríme o rozličných typoch umeleckého zovšeobecnenia v socialistickom realizme. Vznikajú a rozvíjajú sa na spoločnom gnozeologickej základe, tvoriacom jednotu metódy. A nielenže nestiera individuálne a neopakovateľné v umení, ale naopak, napomáha obohatenie pestrofarebnej palety výrazových prostriedkov. Socialistický realizmus je historicky otvorený, ustavične sa obohacujúci systém umeleckých foriem.“³

Nie je mojom úlohou ďalej rozvíjať všetky aspekty socialistického realizmu v zmysle uvedeného citátu. Chcem upozorniť iba na tie javy a problémy, ktoré môžu potvrdiť, že nové tvorivé tendencie v slovenskej literatúre po roku 1945 sú výrazom a nástrojom i jazykovej politiky a že si vyžadovali v určitých obdobiach úzku, i keď nie vždy proklamovanú spoluprácu medzi jazykovedou a literárnu vedou.

Rozvoj slovenskej socialistickej literatúry prebiehal v ostatných troch-štyroch desaťročiach najmä na týchto troch základných ideovo-estetických princípoch: a) na prieskume a tvorivom využívaní klasického literárneho dedičstva, b) na zásade novátorstva ako hlavného príznaku socialistického realizmu, c) na hľadisku umeleckého majstrovstva vyplývajúceho nielen z tvorivého využitia odkazu minulosti, ale aj z osobnej autorskej iniciatívy, z osobného talentu, výsledkom čoho je v mnohých prípadoch individuálny autorský štýl. Vo všetkých týchto troch oblastiach vždy hrala a ustavične hrá aktívnu úlohu jazyková politika. Stupeň jej prítomnosti, priamej i nepriamej inštruktívnosti je však v každom prípade iný.

Klasické literárne dedičstvo. Dnes sa nám môže zdáť, že jazykové a jazykovedné intervencie, ktoré bolo treba vykonáť pri

³ Markov, D. F.: Estetická šírka socialistického realizmu. In: O socialistickom realizme. Zborník statí. Edične pripravili Vladimír Červenka, Karol Rosenbaum, Stanislav Šmatlák. Bratislava 1976, s. 173—174.

sprístupňovaní klasického literárneho dedičstva, patria už do histórie našej súčasnej socialistickej kultúry. Nie je to však tak. Veď odvtedy, ako sa vypracovali v bývalom Ústave slovenskej literatúry SAV prvé zásady o vydávaní klasíkov a ako sa tieto zásady dostali do praxe, uplynulo iba okolo tridsať rokov. Za toto obdobie sa sice podarilo sprístupniť verejnosti podstatnú časť našej klasickej literatúry¹⁹, a prvej polovice 20. storočia, ale zatiaľ nemáme ani jedno úplné akademické vydanie staršieho slovenského autora tak, ako je to napr. v sovietskej edícii Literaturnoje nasleduje alebo vo francúzskej Bibliothèque de la Pléiade. Bez aplikácie textologických zásad z roku 1950 by sme dnes nemali dosť presnú predstavu ani o umeleckých hodnotách našej klasiky, ani o smerovaní slovenčiny k tvorbe pevnej, ale pritom pružnej a dynamickej spisovnej normy.⁴ Dobre na to upozornil Jozef Felix vo svojej štúdii *O vydávaní klasíkov* na začiatku päťdesiatych rokov, keď napísal, že naši klasici „nie sú vždy vzorní, jednoducho preto, že ani nemohli byť takými. Naši klasici sami si boli toho vedomí, sami zápasili o normu spisovného jazyka, a to často za veľmi protichodných tendencií, uprostred opravdivého víru, uprostred naozajstných krútňav, ktorými sa uberala naša spoločnosť — ešte sa len formujúca. Pokial u iných národov v predošлом storočí spoločnosť už bola sformovaná — a teda bola sformovaná aj jazyková a spisovná norma —, zatiaľ u nás spoločnosť sa len formovala v napäti protikladov.“⁵

Problematika novátorstva. Hoci nemáme zatiaľ opravdivé akademické vydania klasíkov, jednako prítomnosť ich diela medzi spisovateľmi a čitateľmi v nových, lepších vydaniach v porovnaní s tými, aké sa uskutočňovali až do konca štyridsiatych rokov nášho storočia podľa rozličného úzu i podľa rozdielnej pripravenosti editarov, poskytla súčasnej literatúre objektívnu mieru hodnôt staršieho vývinového procesu v literatúre a naznačila aj možnosti tematického, motivického, kompozičného, jazykového a štýlistického novátorstva. Jazykovede zároveň priniesla veľmi bohatý materiál na výskum syntaxe ako základnej vlastnosti osobitného „ducha“ slovenského jazyka. Ak sa pri vydávaní klasíkov uplatňovali zásady jazykovej preskripcnosti, pri vzniku nových pôvodných diel sa zužitkúvali už skúsenosti s budovaním a rozvíjaním súčasnej spisovnej normy; tu však už nemohli

⁴ „Textológovi nesmie ísť o mechanické filologizovanie, ale o skúmanie textu vysoko individualizovaného, kde nejde len o komunikatívnu funkciu, ale o estetický charakter, podporujúci a zdôrazňujúci ideovú a spoločenskú účinnosť literárneho diela.“ Rosenbaum, K.: Úlohy slovenskej textológie. Slovenská literatúra, 1, 1954, s. 269.

⁵ Felix, J.: O vydávaní klasíkov. Slovenské pohľady, 69, 1953, č. 1, s. 133—164.

la jazykoveda intervenovala priamo. V ostatných desaťročiach sa totiž škála kontextovej výstavby slovenských diel v našej literatúre značne rozšírila, pričom sa mnohí spisovatelia začali programovo orientovať na nespisovné jazykové prvky, ako sú: slang, žargón, nárečové zložky v dialógoch atď.

Táto tendencia bola zjavná už pri nástupe novej literárnej generácie približne na konci päťdesiatych rokov. Prejavy inklinácie k hovorovým zložkám jazyka sú dnes príznakové najmä pre tie literárne, literárno-dramatické útvary, ktoré sú reprodukované cez masovokomunikačné prostriedky. Pri ich sledovaní alebo počúvaní zistujeme, že takéto novátorstvo ide niekedy ľahšou cestou odporu a že sa ním v nejednom prípade oslabuje estetická a jazykovo-štylistická výstavba diela. Štandardizáciu jazyka v literatúre nemožno povaľať za čisto filologický jav. Tu ide o hlbší problém. Ten súvisí s ideoovo-estetickým chápaním literatúry, s jej gnozeologickými a zobrazovacími aspektmi. Málokto sa dnes zaoberať textami tohto charakteru. Je to tak preto, že literárne práce, vysielané masovokomunikačnými prostriedkami, sa nedostávajú do rúk kritiky v ich zafixovanej textovej podobe. Preto aj kritériá hodnotenia sú voči nim vägne. V takomto prípade nemá ani filológ nijaké prostriedky na to, aby mohol všeestranne a vecne posúdiť dané práce z jazykového hľadiska.⁶

Prenikaniu štandardných jazykových foriem do literárneho jazyka sa nemožno ubrániť. Súvisí to jednak s priklonom mnohých autorov k súčasným námetom, jednak s literárnu interakciou na medzinárodnom literárnom poli. Závažnú úlohu tu hrá aj prekladateľská činnosť, ktorá nám často zdravo odhaluje nerozvinutosť nespisovných jazykových foriem v systéme slovenského jazyka. Ani bez nich sa národný jazyk nemôže zaobísť. Preto je správne, keď kritika, upozorňujúca na niektoré slabé literárne diela, založené v prevažnej miere na štandardných jazykových formách, nastoľuje aj problém slangu, žargónu a ich primerané ideoovo-estetické využitie v pôvodnej i prekladovej literatúre.

I n d i v i d u á l n y a u t o r s k ý š t ý l. Súčasná slovenská literatúra — najmä poézia a próza — má celý rad diel, ktoré znesú konfrontáciu nielen s českou literatúrou, ale aj so zahraničnými literatúrami. Potvrdzuje to aj záujem o ich preklady do cudzích jazykov. Na týchto dielach sa dá demonštrovať individuálne umelecké majstrovstvo

⁶ „Predovšetkým však treba zdôrazniť, že v štandardnej forme národného jazyka sa najčastejšie realizuje hovorené slovo, a to aj preto, že práve hovorený jazyk najmenej podlieha inštitučnej starostlivosti, neposkytuje toľko možností pre zásahy jazykových redaktorov.“ Horecký, J.: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 225—226.

a individuálna poetika a zároveň sa nimi potvrdzuje myšlienka D. F. Markova, že totiž socialistický realizmus v dnešnom poňatí smeruje k systému mnohotvárných umeleckých foriem a umožňuje ich všeestranný funkčný rozvoj. Na takomto vývinovom procese má aktívny podiel aj citlivá jazyková politika, ktorá rešpektuje umeleckú skúsenosť autorských osobností a rozličné stvárvovacie možnosti, v tom rámci i zložité štruktúry kontextovej, jazykovej a štýlistickej povahy podľa tematických daností diela.

Hoci v našej súčasnej literatúre možno zaznamenať prejavy individuálneho umeleckého majstrovstva vo všetkých jej generačných vrstvách, je zaujímavé, že najvýraznejšie osobnosti sa v nej profilujú spomedzi príslušníkov strednej generácie. Viacerí z nich, ako napr. Peter Jaroš, Rudolf Sloboda, Ján Johanides, začínali svoju tvorbu v znamení negácie klasického dedičstva a tradície vôbec. V rámci dobovej literatúry uprednostnili predovšetkým hľadisko „formálneho“ hľadačstva, čo však v nejednom prípade vedlo k simplifikácii textovej výstavby ich próz a k jazykovej bezpríznakovosti. Od chvíle, keď sa tito autori rozhodli pre spracovanie autentických témy, keď nahradili fiktívny príbeh konkrétnou historickou fabulou a obrazom konkrétneho historického prostredia, markantne sa to odrazilo aj v jazykovej a štýlistickej výstavbe ich tvorby. Najlepší dôkaz o takejto pozitívnej premeni nám podáva Peter Jaroš vo svojej *Tisicročnej včele*. Iný je prípad Ladislava Balleka. Jeho dnešný individuálny štýl nie je založený na prekonávaní poetiky jeho predchádzajúcej tvorby, ale je príkladom na kontinuitný rozvoj celistvej umeleckej osobnosti, ktorá sa múdro rozhliaha po svete, skúma jeho pohyb a hodnoty v plynulosti i stabilite objektívneho času a na tomto poznani vyslovuje svoje výpovede o skutočnosti. A na to potrebuje diferencované jazykové a štýlistické prostriedky, ktoré si vyžadujú odbornú analýzu, ale neznášajú ich priamu reguláciu.

Z toho, čo sa tu uvádzá, dá sa dedukovať, že súčasná literatúra predstavuje organickú súčasť formovania a stavu pružnej a pevnej normy spisovnej slovenčiny a že aj pomocou nej sa dá pôsobiť nezámerne, bez priameho inštruovania na zvyšovanie jazykovej kultúry publika. Ak sa má jej prínos v tejto oblasti presnejšie evidovať a dokumentovať, bude treba, aby literárna veda a jazykoveda našli spoločnú reč a spoločnú metodológiu pri analýze a hodnotení vplyvu literatúry na človeka a na formovanie jeho celistvej osobnosti. To sa dá dosiahnuť i uplatňovaním aktívnej jazykovej politiky voči literatúre.

Literárny ústav SAV
Konventná 13, Bratislava

O jazykovej úrovni Slovákov žijúcich v českom prostredí

JARMILA BARTÁKOVÁ

V súvislosti s jazykovou politikou a jazykovou kultúrou treba spomenúť dnes častý jav, a to zhoršenie úrovne vyjadrovania u Slovákov hovoriacich po slovensky v českom jazykovom prostredí. Príčinou je okrem tlaku ino jazykového prostredia i vlastná snaha hovoriaceho vychádzať v ústrety, resp. „na pomoc“ počúvajúcemu.

Slováci dlhodobo žijúci v Čechách sa väčšinou preorientúvajú na češtinu a dokážu splyniť s prostredím takmer na nerozoznanie. Iná je situácia u študentov-vysokoškolákov, u vojakov, ktorí vykonávajú základnú prezenčnú službu v Čechách, u ľudí žijúcich v tomto prostredí krátkodobo. Snažia si slovenčinu prirodzene ponechať, pokladajú svoj pobyt za prechodný. Ústava zaručuje používanie obidvoch jazykov rovnocenne podľa vlastnej voľby, čo je veľký pozitívny prínos súčasnej jazykovej politiky. Umožňuje to predovšetkým sám fakt veľkej blízkosti obidvoch našich bratských jazykov. Všade inde treba nevyhnutne používať jazyk nového prostredia, aby vzájomné komunikovanie mohlo prebiehať uspokojivo. České prostredie vďaka prostriedkom hromadnej komunikácie — najmä rozhlasu a televízie — si na slovenčinu privyklo viac ako kedykoľvek v minulosti, a tak, ak sa Slovák snaží hovoriť po česky a robí priveľa chýb, býva veľmi často vyzvaný, aby hovoril radšej po slovensky, že mu budú rozumieť. Z českej strany je to veľmi sympatické, i keď tento postoj prináša celý rad ďalších problémov. Zatiaľ čo na Slovensku je tradícia styku s češtinou oveľa dlhšia, celé generácie boli odchované na českých učebničiach a do istej miery aj českých literárnych dielach, čím rádius pasívnej znalosti českej slovnej zásoby je značne široký, v Čechách vo vzťahu k slovenčine takáto situácia ešte zdaleka nie je. Slovák v snahe priblížiť sa k českému poslucháčovi v hovorenom prejave, uľahčiť mu porozumenie, obchádza typicky slovenské spojenia, pracuje so slovným materiálom pokiaľ možno zhodným s češtinou, čím podstatne zužuje register vyjadrovacích prostriedkov. Jeho prejav je značne nervózny, neistý, štýlisticky neutrálny, t. j. expresívne bezpríznakový (protože práve na okraji slovnej zásoby je najviac česko-slovenských diferencií). Prejav akoby bol iba morfológickou obmenou češtiny. Slovenské menej známe slová sú nahradené alebo zduplované českými sprostredkujúcimi výrazmi, prípadne komentované dodatočnými vysvetleniami a prirodzene sprevádzané často i výraznými gestami a mimikou. V písanom prejave je situácia o to lepšia, že čitateľ má čas na prípadný návrat k začiatku textu, aby ho lepšie porozumel, môže

použiť diferenčný slovník a pod. Písomné prejavy bývajú preto kultivovanéjšie ako dynamické spontánne hovorené prejavy.

Podobná situácia je i pri sledovaní televíznych divadelných hier. Slovenské televízne pondelky sú medzi českými divákmi mimo ľudovo oblúbené, masovo systematicky sledované (hovoríme za prostredie Moravy). Musia to byť však inscenácie z mestského prostredia. Len čo sa dej odohráva na vidieku a jazyk je bohatší o prípadné dialektizmy či archaizmy, spravidla mnogí diváci sklamane televíziu vypínajú.

Aby sa uvedená situácia mohla výraznejšie zlepšiť, treba i nadalej a dôsledne pokračovať v začiatke jazykovej politike. Čím väčšimi a lepšie budú obyvatelia obidvoch našich republík oboznámení s našimi dvoma národnými jazykmi, tým menej budú potrebné sprístupňovacie manévre v reči na obidvoch stranach. Preto by bolo dobré:

— vydať jestvujúce česko-slovenské a slovensko-české slovníky v takom náklade, aby mohli byť skutočne aspoň na každom takom pracovisku, kde dochádza k bezprostredným vzájomným česko-slovenským kontaktom (školy, redakcie, tlačiarne, rozhlas, televízia, výskumné pracoviská a pod.);

— dať vo väčšom množstve k dispozícii v Českej socialistickej republike svetovú literatúru preloženú do slovenčiny, pretože český čitateľ z hľadiska širšieho sortimentu po nej rád a vďačne siha. Je i jazykovo predsa menej náročná ako slovenská originálna spisba. Práve prekladová literatúra by k nej mohla pripraviť cestu;

— minimum informácií o slovenčine zaradené do osnov základných a stredných škôl dôkladne so žiakmi prebrať a pomôcť tak predovšetkým odstrániť ešte miestami prežívajúcu neopodstatnenú predstavu o jazykovej bariére;

— nepreklaďať privela slovenskej literárnej tvorby do čeština; preklad, i ten najlepší, nedokáže vystihnúť všetky jemnosti a atmosféru originálu. Netreba hľadať prekladajúce diela zo súčasnosti, kde vďaka tomu, že žijeme v jednom štátom útvare, máme viac ako kedykoľvek predtým zhodné prostredie dejia, zhodné problémy a do istej miery aj myšlienkové postupy. Problém robí skôr staršia literatúra čo do odlišnosti prostredia (Uhorsko) i jazyka (archaické príbuzenské názvy, názvy predmetov z vidieckeho polnohospodárskeho prostredia staršieho obdobia, príležitostné maďarské slová, dialektizmy, archaizmy a pod.). Nebolo by dobre, keby privela prekladov nakoniec niveličovalo správnu snahu o stále väčšie prehľbovanie potrebného pasívneho bilingvizmu u príslušníkov obidvoch našich národov. Vedľa staršie generácie českých a slovenských básnikov i spisovateľov sa nadchýnali veršami i prízou autorov príslušníkov všetkých slovanských národov bez ohľadu na ich jazyk a často i bez pomoci takých odborných lexikografických pomocníkov, aké máme dnes na vysokej úrovni.

Napokon i mnohí slovenskí odborníci nelingvisti prispievajúci do celoštátnych odborných časopisov vydávaných v Čechách by si mali uvedomiť, že iba málokde možno nájsť niekoho, kto je schopný urobiť odbornú jazykovú korektúru (a niekedy ide o značné chyby) a zasieľať príspevky (najmä technické) precízne skorigované. Český redaktor nedostatky dnes už citlivou registruje, ale nemá prirodzene odvahu do textu zasiahnuť. Vznikajú tým značné organizačné ťažkosti, nehovoriač o tom, že to vyznieva pre slovenskú stranu zbytočne degradujúco.

Na záver iba toľko. Len širšie a hlbšie poznanie oboch našich jazykov na jednej i druhej strane umožní zlepšiť celkovú kultúru vyjadrovania každého z nás i v extrémnych podmienkach. Preto súčasná jazyková politika je správna a treba v nej i naďalej dôsledne pokračovať.

*Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyňa
Arne Nováka 1, Brno*

ROZLIČNOSTI

Pohárová streda

Sportový, presnejšie futbalový fanúšik sa nad spojením *pohárová streda* nezastaví — je mu jasné, o čo ide, a tak si zrejme vôbec neuvedomí, že je to spojenie niečim zaujímavé. Pristaví sa pri ňom ten, pre koho bude znamenať istú prekážku v pochopení informácie, človek, ktorému sú futbalové reálne neznáme. Možno sa bude musieť niekoho spýtať, čo to tá *pohárová streda* je, pretože z vlastného spojenia jeho význam jasne nevyplýva. Postavené osamote, bez kontextu nám len zhruba naznačuje, že ide o stredu, ktorá nejakým spôsobom súvisí s nejakým pohárom, a to je všetko. Skutočný význam spojenia treba vyjadriť širšou parafrázou — je to „streda, v ktorú sa hrajú medzinárodné pohárové futbalové zápasy“. Keď porovnáme spojenie s explikáciou jeho významu, ukážu sa nám jeho prednosti — je kratšie, ekonomickejšie, a tým operatívnejšie, v konkrétnej komunikácii sa s ním narába oveľa pružnejšie ako so širším viacslovným opisom a najmä — je jednoznačným, uceleným a priatým pomenovaním daného javu. Nevýhodou spojenia je významová nepriezračnosť vyplývajúca zo skratkovitosti, kondenzovanosti, jeho význam sa nám nenúka priamo; futbalovému znalcovi vyplynie zo sumy poznatkov, „nefutbalista“ mu bez vysvetlenia neporozumie. Také sú vlastnosti mnohých kondenzovaných adjektívno-substantívnych spojení, ktoré často vznikajú ako spontánny

prejav tendencie k ekonomizácii v jazyku. Opakovaným používaním sa ustaľujú a ako celok nadobúdajú pomenúvaciu, nominačnú platnosť.

Spojenie *pohárová streda* je príkladom kondenzátu zrodeneho vo sfére športovej publicistiky. Publicistické texty sú typickou, ale nie jedinou sférou vzniku kondenzovaných spojení — schopnosť prídavného mena vstupovať spolu s podstatným menom do kondenzovaných spojení je jednou z jeho dôležitých a bohatu využívaných vlastností. Z hľadiska operatívnej komunikácie sú nezastupiteľné v odborných textoch, mnohé terminologické spojenia predstavujú kondenzáty viac či menej širokých pojmových definícií, napr. *slnečný deň* — „čas, ktorý uplynie medzi dvoma po sebe idúcimi prechodmi Slnka tým istým poludníkom“ (porov. Kultúra slova, 14, 1980, s. 366). Mnohé odborné spojenia vznikajú na báze iných ustálených spojení (ktoré už samy môžu byť kondenzátmi), napr. terminologické spojenie *valivé trenie* — „tretia sila vznikajúca pri valivom pohybe jedného telesa po druhom“ (Kultúra slova, 18, 1984, s. 356) vzniklo na báze termínu *valivý pohyb* metonymickým posunom určovacieho vzťahu. Podobne napr. pri „dietetickom“ spojení *mliečny deň* nájdeme základ v spojení *mliečna strava*; *mliečny deň* je „deň na mliečnej strave“. Ten istý princíp možno odhaliť v publicizme *atómový konflikt* — „vojnový konflikt s použitím atómových zbraní“, ako aj v našom spojení *pohárová streda*, ktoré v zexplicitnení obsahuje spojenie *pohárové zápasy*.

Aj v stručnom náčrte sa ukazuje, že kondenzované spojenia sú bežnými a potrebnými komunikačnými jednotkami. Pri jednorazovom použití s cieľom ekonomizácie prejavu sú aktuálnymi kondenzačnými spojeniami, opakovaním, ustálením sa stávajú prvkami systému slovenej zásoby. Analogické spojenia môžu mať z tohto hľadiska rozdielnú platnosť. Napr. spojenie *pohárové prekvapenie* — „prekvapenie z pohárových zápasov“ — pocitujeme ako nové, svieže voľné spojenie v porovnaní so spojením *pohárová streda*, ktoré je ustálené a má ako celok nominačnú platnosť. Ako ustálené vystupuje aj spojenie *pohárový výber* — „výber televíznych záznamov z pohárových zápasov“ — z toho istého tematického okruhu.

Ak sa ešte trocha zdržíme v športovej oblasti, môžeme prísť k otázke možností na uplatnenie spojení *pohárový zápas*, *pohárová streda*, *pohárový výber*: či napr. ako o pohárovej strede hovoríme len o strede, v ktorú sa hrajú futbalové, a nie aj iné pohárové zápasy, veď predsa aj v iných športoch sa hrá o pohár... V mnohých športoch sa nazaj „hrá o pohár“ a na označenie zápasu, turnaja sa skôr a častejšie využíva vlastný názov športového podujatia. Spojenie *pohárové zápasy* sa využíva vo vzťahu k viacerým, predovšetkým kolektívnym hrám — volejbalu, hádzanej, basketbalu, hokeju, k futbalu. Jeho funkcia je označovať druh, typ zápasu pri viacerých možnostiach: *ligové zápasy*

— *pohárové zápasy* — *priateľské zápasy*. No *pohárová streda* je len futbalová (niekedy sa povie aj *futbalová streda*) — to vyplýva z faktu, že v stredu sa pravidelne hrávajú práve futbalové pohárové zápasy, pri iných športoch nie je deň pohárových zápasov tak jednoznačne určený. Vznik spojenia podmienila popularita pohárových futbalových zápasov a z nej vyplývajúca komentátorská pozornosť, ktorá sa im venuje; pohárové zápasy preberá, resp. záznamy z nich vysiela televízia. Spojenie *pohárová streda* je zo štýlistického hľadiska zaujímavé tým, že je publicizmom pravdepodobne televízneho pôvodu, prvkom televíznej športovej publicistiky podobne ako *pohárový výber* (aj *ligový výber*) alebo *televízna dohrávka* — „dohrávaný zápas prenášaný televíziou, resp. zápas dohrávaný kvôli televíznemu prenosu“. To však neznamená, že by použitie daných spojení bolo obmedzené len na sféru športovej publicistiky — ako pomenovania konkrétnych javov sa ujali, rozšírili a fungujú aj v bežnej komunikácii na futbalovú tému, pravda, svoj publicistický príznak si zatiaľ zachovávajú aj tu.

Mira Nábelková

Axel, Rittberger — axel, rittberger

O. Breinerová z Bratislavы nám poslala ústrižok z denníka Smena, ktorým nás chcela upozorniť na pisanie začiatočných písmen v slovách *axel* a *rittberger*. V článku sú citované slová krasokorčuliara Jozefa Sabovčíka: „Okrem úvodného *Axela* som skočil, aj keď nie čisto, štvoritého odpichnutého *Rittbergera*.“

So slovami *axel* a *rittberger* sa spájajú viaceré problémy: 1. proces apelativizácie a s tým súvisiace pisanie veľkých či malých začiatočných písmen; 2. skloňovanie, najmä tvar genitívu a akuzatívu singuláru; 3. štýlistická hodnota týchto pomenovaní. K jednotlivým problémom postupne zaujmeme stanovisko.

1. V jazyku nie je zriedkavý jav, keď sa vlastné meno začne používať v apelativizovanej čiže zovšeobecnenej podobe a ako také sa píše s malým začiatočným písmenom. Napr. konkrétnie literárne či mytológické postavy zanechali všeobecné pomenovania istého druhu ľudí — *donchuan*, *herkules*; značky áut či cigariet svoje apelativizované podoby — *ford*, *fiat*, *sparty*, *cley*. Najčastejšie a v súčasnosti veľmi progressívne je pomenúvanie meracích jednotiek, prístrojov ap. podľa svojich objaviteľov či vynálezcov — *voltampér*, *ohm*, *röntgen*, *pastér*. Krasokorčuliarske skoky — *axel* či *axelpaulzen*, *lutz*, *rittberger*, *salchov* — sú tiež pomenované podľa svojich pôvodcov — Axela Paulsena, W. Rittbergera, U. Salchowa, A. Lutza. Pravopis apelatív sa ustálil v uve-

denej podobe, hoci sme sa stretli aj s podobami *axelpaulsen* (nepresne i *axelpausen*), *salchow*. Pri slove *axel* sme v konečnom dôsledku svedkami dosť ojedinej apelativizácie krstného mena, čo však spôsobila skôr potreba skrátif dlhý názov než vedomie súvislosti s krstným menom nôrskeho krasokorčuliara minulého storočia. Písanie veľkých písmen v pomenovaniach skokov je ustálené v českej športovej terminológii (*Rittbergerov skok*, *Rittberger*), kým v slovenčine sú terminologicky ustálené spojenia *Axel-Paulsenov skok*, *Rittbergerov skok* atď., ako to ukazuje Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu (1980). V hovorovo ladenej publicistike sú v slovenčine zaužívané pomenovania *axel*, *salchov* atď.

2. V citovanej vete sme si všimli tvar genitívu a akuzatívu singuláru. Gen. sing. je v slovníkoch spracovaný rozlične. V Slovníku slovenského jazyka (1959—1968) má slovo *axel* príponu *-u*, slovo *salchov* príponu *-a*. Slovník cudzích slov (1979) uvádzá pri slove *axel* dvojtvar *-ul-a*, *lutz* *-u*, *rittberger* *-a*, *salchov* *-a*. V lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV sme sa však s genitívou príponou *-u* vôbec nestretli. Aj citovaná veta z úst profesionála dokazuje uprednostňovanie prípony *-a* v gen. sing. (okrem ... *axela* ...). Touto príponou je vyjadrený živý vzťah k vlastnému podstatnému menu, ktoré, hoci sa stalo všeobecným podstatným menom, vnútorene súvisí so svojím pôvodcom, čo sa odráža aj na skloňovaní. Tento živý vzťah je ešte výraznejší v tvari akuz. sing., ktorý má pri mužských neživotných podstatných menách nulovú príponu, kým životné podstatné mená skloňované podľa vzoru *chlap* majú príponu *-a*. Zoživotnenie tvaru akuz. sing. sa ako hovorový prvok v bežnej komunikácii používa dosť často, napr. *jeſť údenáča, mať fiata, skočiť rittbergera*.

V súvislosti so skloňovaním slov *axel* a *rittberger* sme si všimli otázku pohyblivého, resp. nepohyblivého *-e-* v koncovom *-er*, *-el*. V dokladovom materiáli má gen. a akuz. sing. slova *axel* tvar *axla*, lok. sing. slova *rittberger* má tvar *rittbergri*. Nom. plurálu by bol *axle*, *rittbergre*. Tieto tvary sa nedajú vylúčiť, hoci v slovenčine je živá tendencia zachovávať v cudzích priezviskách samohlásku *-e-*, čo sa prejavuje i v terminologicky ustálenej podobe *Rittbergerov skok* — a to platí aj o apelativizovanej podobe. Lok. sing. má príponu *-i*: *(o) axeli*, *rittbergeri*, *lutzeri*, a pravidelnú príponu *-e*: *(o) axelpaulzene*, *salchove*, nom. pl. má príponu *-y*: *axely*, *rittbergery*, *salchovy*, a príponu *-e*: *lutze*. Z hľadiska lexikografie je dôležité najmä jednotné spracovanie gen. sing., ktorý by podľa stavu v praxi mal mať príponu *-a*.

3. Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu neuvádzá ani na jednom mieste apelativizované podoby názovov týchto skokov. Uvádzá sa *Lutzov skok*, *Salchowov skok* atď. Napriek tomu sa apelativizované podoby ustálili nielen v komunikačnej sfére krasokorčuliarov, ale vďa-

ka masovokomunikačným prostriedkom aj vo všeobecnej slovnej zásobe. Máme ich považovať za vyjadrovací prostriedok hovorového štýlu alebo profesionálneho slangu? V Slovníku slovenského jazyka (1959—1968) sa za slovami *axel* a *salchov* uvádza štýlistická kvalifikácia *sport. slang.* V Krátkom slovníku slovenského jazyka, ktorý je v tlači, sa uvádza len kvalifikátor *hovorové slovo*. Proces apelativizácie je v slovenskom jazyku prirodzeným javom a pomenovacia platnosť vzniknutých apelatív je širšia. Slová *axel*, *rittberger*, *lutz* a *salchov* obohacujú hovorovú vrstvu nášho jazyka podobne ako iné apelativizované podstatné mená — *sparty*, *cley*, *fiatka* ap. Zoživotnené podoby akuz. sing. *skočiť axela*, *salchova* ap. hodnotíme ako štýlisticky príznakový, výrazne hovorový prvok slovenského jazyka.

Alena Anettová

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o terminologickom sympózium v Záhrebe

Medzinárodná komisia pre lingvistickej terminológiu (ďalej MKLT) pri Medzinárodnom komitéte slavistov absolvovala v súlade s plánom práce ďalšie významné podujatie. V dňoch 21. a 22. novembra 1985 sa na pôde Juhoslovanskej akadémie vied a umení (JAZU) pod záštitou jej filologického a terminologickeho odboru a príčinením organizačného výboru na čele s predsedom profesorom S. Babićom konalo dvojdňové terminologické sympózium. Témy, o ktorých sa na sympóziu rokovalo, boli zadelené do štyroch okruhov: 1. všeobecné terminologické problémy, 2. sémantika a sémantická terminológia, 3. organizácia terminologickej práce v jednotlivých krajinách, 4. konkrétna terminologická problematika a terminologické slovníky.

V prvom tematickom okruhu predstavil J. Horecký (Bratislava) štruktúru termínu z hľadiska semiotiky, keď ešte predtým bol charakterizoval dva ďalšie prístupy z hľadiska pomenúvanej veci a konceptologický prístup. Semiotický prístup znamená chápanie termínu ako jazykového znaku utváraného terminologickým reťazcom, do ktorého patrí objektívna realita a logické spektrum pojmu (tie však nepatria do jazyka), ďalej sémantické príznaky a onomaziologická štruktúra (to je v jazykovom znaku signifié — označované) a napokon onomatologická štruktúra a fonémy (to je v jazykovom znaku signifiant — označujúce). — V ďalšom referáte V. D. Murdarova (Sofia) okrem iného uvažoval o funkčnej ohraničenosťi termínu, pričom termín po-kladal za jedinečnú lexému. Značnú pozornosť venoval prechodu termínu z odbornej oblasti do bežného jazyka, najmä však do publicistiky, kde termín ako jedinečná jazyková jednotka podlieha procesu determinologizácie a de-

semantizácie, kde je často vytláčaný inými pomenúvacími prostriedkami, spravidla prostredkami s črtami metaforickosti. — Tematický okruh všeobecne terminologickej problémov obohatil zaujímavým referátom D. Brozovič (Zadar), ktorý o terminologickej otázkach uvažoval v intenciach triády vzťahov terminológia a jazyk, terminológia a národ, terminológia a veda. Medzi pozoruhodné tézy referátu patria napr. tézy, že základná terminologická problematika vždy súvisí s konkrétnym národným jazykom, že v terminologickom výskume a aplikácii výskumu veľa zaváži medzijazykové hľadisko, že terminológia slúži konkrétnemu jazykovému spoločenstvu atď. Diskusiu vyzvala téza, že teória terminológie nemôže byť lingvistickej disciplínnou. Takýto prístup je v rozpore s chápaním termínu ako jazykového znaku. Terminologicky zaujímavý je pokus referenta zaviesť do terminológie teórie terminológie termíny *terministika* a *terminologista* a prekonat tak potenciálne tažnosti s dvojvýznamovosťou termínu *terminológia*. — Všeobecnú terminologickú problematiku vhodne doplnil referát V. A n i ď a (Záhreb) o vzťahu jazykovej kultúry a terminológie, resp. o vzťahu spisovného jazyka a terminológie, v ktorom sa terminologická slovná zásoba prezentovala ako metajazyk, t. j. ako umelá vyjadrovacia a pomenúvacia sústava, navyše otvorená. Platí to aj o referáte M. Lukešu a M. Maříča (Záhreb), v ktorom sa na viacerých internacionalizmoch (*centrum, aparát, systém* a ī.) osvetlovali procesy determinologizácie. V referáte sa dospeло k zisteniu, že hoci je ideál budovať terminológiu len z vlastných zdrojov konkrétneho jazyka nedosiahnuteľný, internacionalizačné tendencie nemožno uplatňovať bez prihliadnutia na situáciu konkrétneho jazyka.

Do druhého tematického okruhu prispela referátom o ukrajinskej sémantickej terminológií, presnejšie o terminológii sémantiky vety A. J. Bagmutová (Kyjev). Poukázala na rozdiel v sémantike slova a sémantike vety a klasifikovala nové termíny potrebné vo výskume sémantiky vety (napr. termín *sémantická ekvivalencia, sémantický komplex, sémantika času, sémantika príčiny* a ī.). — J. Dular (Lublana) upozornil na prudký rozvoj sémantickej terminológie v slovinčine; jeho dôsledkom je neustálosť terminológie. Ocenil význam Slovníka slovanskej lingvistickej terminológie, ale žiadal ho doplniť sémantickou terminológiou, najmä termínnimi vzťahujúcimi sa na sémantiku vety a textu. — Sémantickej analýze niektorých prevzatých termínov (napr. termínov *adaptácia, autor*) sa v referáte venoval A. Stamat ē (Záhreb). Navrstvovanie nových významov na sémanticky zatažené slová a včleňovanie istých významov do ďalších lexičálnych jednotiek (napr. význam „autor“ obsahujú aj lexémy *komédiograf, scénograf* a ī.) označil ako sémantickú pyramídu.

Do tretieho okruhu boli zaradené informácie o terminologickej práci v niektorých slovanských krajinách. B. Vidoeški (Skopje) informoval o terminológii v Macedónii, kde pracuje vyše dvadsať terminologickej komisií usmerňovaných komisiou na vypracovanie macedónskej terminológie, vydáva sa terminologickej bulletin a dva typy terminologickej materiálov (číre súpisy termínov a termíny s definíciami). Typickou črtou práce je exploatacia nárečového materiálu a rozvážny postoj k internacionalizmom. — Situáciu v Slovinsku priblížil v referáte J. Batis (Lublana), kde sa terminológia

okrem akadémie rozvíja aj na iných pracoviskách. V akadémii pracuje terminologická komisia so šiestimi sekciami (sekcia pre právnu, technickú, medicínsku, veterinárnu, príroovednú a umenovednú terminológiu), ktoré už dosiahli konkrétnu výsledky vydaním slovníkových prác. — Terminologickú prácu na Slovensku predstavil I. M a s á r (Bratislava). V referáte informoval o činnosti terminologických komisií, ale vyzdvihol najmä rozvíjanie teórie terminológie ako integrálnej súčasti terminologickej činnosti.

Vo štvrtom tematickom okruhu referovala o príprave slovníka gramatickej terminológie E. Georgieva (Sofia). Opísala jeho štruktúru a zdôraznila, že ide o slovník, ktorý zachytí vývin bulharskej gramatickej terminológie, že teda ide o diachronicko-synchronický slovník. — Na báze jazykových kontaktov maďarčiny a chorvátsky a bohatého dokladového materiálu osvetlil vývin chorvátskej právnej terminológie v druhej polovici 19. storočia I. N y o m a r k a y (Budapešť). Ďalšie referáty sa zaoberali vývinom a súčasným stavom chorvátskej chemickej a imunologickej terminológie. Je potrebné spomenúť ich preto, že takéto referáty sú užitočnou novinkou v organizácii podujatí MKLT.

Do rámca záhrebského terminologického sympózia sa začlenilo aj zasadnutie MKLT, ktoré sa okrem organizačných otázok zaoberalo najmä prípravou druhého vydania *Slovníka slovanskej lingvistickej terminológie*. Na tomto zasadnutí sa rozhodlo, že prednesené, ale aj neprednesené referáty vyjdú r. 1987 v samostatnom zborníku.

Napokon treba vďačne konštatovať, že organizátori záhrebského terminologického sympózia utvorili účastníkom optimálne podmienky na prácu aj prijemný pobyt v Záhrebe.

Ivan Masár

Ďalšia kniha o informačných selekčných jazykoch

(PALÁTOVÁ, R. — KOVÁŘ, B.: Informačné selekčné jazyky II. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 229 s.)

Základným cieľom učebnice, najmä vysokoškolskej, je podať študentovi sústavu poznatkov o danom vednom odbore, resp. o jeho užej disciplíne. Na to sú potrebné predovšetkým jasné, ustálené termíny, ale rovnakú úlohu má aj jasne, systematicky a zreteľne formulované podanie.

Terminológia používaná v 2. zv. *Informačných selekčných jazykov* (o 3. zv. porov. Kultúra slova, 19, 1985, s. 174—177) dobre odráža stav odboru vrátane istej rozkolísanosti vyplývajúcej z novosti disciplíny. Treba však povedať, že v prevažnej väčšine sa rozkolísanost netýka jazykovej podoby termínov. Len v dvoch prípadoch možno mať námetky proti jazykovej podobe. Je to preovšetkým termín *uloženie informácií*. Už aj z vecnej súvislosti (*zápis, triedenie, uloženie a vyhľadávanie informácií*, s. 12) vidieť, že by tu mala byť nedokonává podoba *ukladanie informácií*; potvrzuje to napokon aj prídavné meno *ukladací*. Štruktúrne nevyhovuje ani termín *usporiadací znak*, lebo aj *tu treba vychádzat* z nedokonavého slovesa *usporadovať*, resp. *usporadúvať*; termín by teda mal mať podobu *usporadovací*, resp. *usporadúvací* znak.

Ďalej treba upozorniť na niektoré jazykovedné termíny. Nepoužíva sa podoba *apelačná funkcia jazyka* (s. 140), ale *apelová alebo výrazová funkcia*. Nejasný je termín *fonetické pravidlá*, ktoré sa vraj používajú preto, že prirodzený jazyk sa používa v ústnom aj písomnom prejave. V písomnom prejave predsa nejde o fonetiku. Malo by sa tu skôr povedať, že prirodzený jazyk je artikulovaný, čo sa odráža na pravidlách radenia foném, prípadne aj na istých pravidlach spájania hlások. Neobstojí tvrdenie (s. 142), že *spojenie lexikálnych jednotiek syntagmatickými vzťahmi vytvára syntagmu (vetu, súvetie)*; vety, resp. súvetia nevznikajú spájaním slov, ale vetných členov, resp. syntagiem. Nie je správne ani tvrdenie, že *gramatika je dôležitou sémanticou zložkou* (s. 141) a že jej nositeľmi (zo štylizácie nevedno, či ide o nositeľov gramatiky alebo sémantickej zložky) sú *slová, gramatické tvary, asociatívne významy slov a kontext*. Nezvyčajné je tvrdenie (s. 147), že *sémantický dôraz celého pomenovania je v adjektíve*. Ide zrejme o to, že dištinktívny sémantický príznak vo viacslovnom pomenovaní sa spravidla vyjadruje prídavným menom.

Nie dosť jasne sa vysvetlujú také základné pojmy, ako je *jazyk, kód a notácia*. Na s. 48 sa hovorí, že *jazyk sa považoval* (teda už sa nepovažuje?) *za systém kódov pre myšlienky, pričom kód je* (podľa autorov učebnice) *jednak systém symbolov, jednak systém pravidiel*. Skutočnosť je taká, že v teórii komunikácie sa jazyk pokladá za kód, t. j. systém znakov a pravidiel na ich používanie, ktorími sa formuluje správa (*oznámenie, čes. sdelení*). Teda neslúži len na prenášanie správy „z východiskového jazyka do cieľového jazyka, t. j. do jazyka kódov“. Nie je jasné ani to, čo je vlastne *jazyk kódov*. Pravda, v učebnici sa termín kód používa v špecifickom informatickom, resp. klasikačnom význame, ktorý sa približne kryje s notáciou. Ale aj pojem a termín *notácia* sa tu používa v dvoch významoch: jednak ako zostava znakov selekčného jazyka, jednak, ako číselný alebo písmenový symbol. Zdá sa, že v tomto druhom význame sa notácia kryje s kódom. Nikto však nebude presvedčený o tom, že *abeceda je súbor symbolov, ktorých spojenie vytvára komunikáciu v rozhovore a pri písani*. Po prve nie abeceda, ale slová, resp. morfém sú základným prvkom pri kódovaní správy pomocou jazyka a po druhé komunikácia sa nerealizuje len pri rozhovore, ale aj pri monológu.

Námiestky možno mať aj proti zjednodušujúcemu výkladu semiotických pojmov (s. 23). Podľa Ch. Morrisa syntaktika skúma vztah znaku k iným znakom, nie tvar a usporiadanie jazykových výrazov (Morris skúmal znaky všeobecne, nie iba jazykové výrazy!). Nijaký zmysel nedáva veta *V syntaxi ide o určité radenie symbolov na lineárnej osi hovoru*. Má to azda znamenanie, že syntax skúma radenie symbolov na lineárnej osi vo všeobecnosti, nie len pri hovore? Nie je pravda, že *mimojazykové umelé znaky sa vyznačujú hlavné signálmi a symbolmi*: pravda je, že signály a symboly sú charakteristické pre umelé znakové sústavy. Ak sa hovorí, že *jazykové umelé znaky sú znaky prirodzeného i umelého jazyka*, vzniká otázka, či jestvujú aj umelé jazykové znaky. Sotva nájde všeobecný súhlas definícia, že *metajazyk je súbor znakov umelého jazyka*; ved každá terminológia je vlastne istý metajazyk a termíny patria do prirodzeného jazyka.

Aj mimo terminologickej oblasti možno v recenzovanej učebnici nájsť znač-

ný počet prípadov, keď sa používa nesprávne zvolené slovo. Napr. na s. 8 sa hovorí, že *cielom analýzy je množina slov prirodzeného jazyka*. V skutočnosti je takáto množina predmetom analýzy a cieľom by mohlo byť zistit vzťahy medzi prvkami skúmanej množiny. Názov *knihovnícko-bibliografičká klasifikácia* nie je spoločný jazyk, ale spoločný názov pre klasifikáciu kníh a bibliografií. Stav, či ide o jazyk s gramatikou alebo bez gramatiky, nemožno označiť ako *dokonalosť jazyka* (s. 15). Systematické selekčné jazyky nie sú pojmenované radom špecifických vlastností (s. 33), ale azda charakterizované. Sotva uveríme, že *klasifikačná analýza skúma stav problematiky z rôznych hľadísk* (s. 43), keď sa nedozvedáme, o akú problematiku ide. Nijaký zmysel nedáva tvar *vyvodzujúc* v takejto súvislosti: *Vyvodzujúc z toho* (,) chápeme pojem ako formu myšlenia, odrážajúci vnímané predmety a javy skutočnosti (s. 44). Mal tu byť azda tvar *vychádzajúc z toho*, resp. *na základe toho*. Okrem toho tvar *odrážajúci* nevyjadruje vzťah k nijakému slovu v uvedenej vete. Malo tu byť azda *odrážajúcu* (ak by šlo o vzťah k forme myšlenia), alebo *odrážajúceho* (ak by šlo o vzťah k myšleniu).

Niektoré slová a výrazy sú v texte nadbytočné. Napr. namiesto *Z hľadiska informačnej analýzy rozlišujeme dva druhy*. A to identifikačnú a obsahovú analýzu (s. 8) by stačila jedna veta: *Pri informačnej analýze rozlišujeme dva druhy: identifikačnú a obsahovú*. Príliš nákladná je aj veta na s. 9: *Preto v záujme zmierňenia tejto vysokej redukcie* [ktorá je pri identifikačnom opise — J. H.] *nadväzuje vecná obsahová analýza dokumentu, ktorú vyjadrujú procesy klasifikácie a indexovania*. Azda by tu malo byť: *Vysoký stupeň redukcie sa zmierňuje obsahovou analýzou, t. j. klasifikáciou a indexovaním príslušného dokumentu*. A ďalej sa hovorí, že *v procese vecnej obsahovej analýzy ide v podstate o transformačný proces*, teda v procese ide o proces. Malo by tu stačiť: *Pri vecnej obsahovej analýze ide v podstate o transformáciu*. V texte učebnice zaráža nadmerné používanie prídavného mena *určitý* v takých spojeniach ako za *účelom určitého zachovania, v určitej danej súvislosti* a pod. Gramaticky, ale aj logicky je nesprávne spájať dve predložky s rozdielnou väzbou: *pred alebo v priebehu indexovania* (s. 15) namiesto *pred indexovaním alebo v jeho priebehu*.

Pokiaľ ide o druhú základnú podmienku štylizácie pri koncipovaní učebnice, o potrebu zreteľného podania myšlienok, treba upozorniť na niektoré veľmi nezreteľne formulované vety. Nezreteľná perspektíva vety, zahmlenaná ešte aj chybou interpunkciou, je napr. na s. 4: *Môže to byť napríklad z hľadiska štrky ich záberu, či sú určené na spracovanie informačných fondov univerzálnego charakteru* (,) „*na univerzálnie selekčné jazyky*”, alebo či sú *určené na spracovanie odborove ohraničených špeciálnych fondov*, ktorých *informovanie pokrývajú iba určitú časť celkového univerza* (,) na „*špeciálne selekčné jazyky*”. Zreteľnejšia by bola napríklad takáto formulácia: *Z hľadiska štrky záberu sa selekčné jazyky klasifikujú na univerzálnie, ak sú určené na spracovanie informačných fondov univerzálnego charakteru, a špeciálne, ak sú určené na spracovanie odborovo ohraničených špeciálnych fondov*, ktorých *informácie pokrývajú iba časť celkového univerza*.

Nedokončená je veta na s. 24: *Ak definujeme selekčný jazyk ako sústavu znakov prirodzeného jazyka formalizovaného alebo umelého jazyka, tak sa vytvára zo znakových systémov týchto jazykov.*

Zaujímavá je interpunkcia na s. 29: *Engels pozdvihol teóriu klasifikácie vied na kvalitatívne nový, vyšší stupeň namiesto formálne logických, abstraktívnych konštrukcií, ktoré umožňovali triediť vedy iba podľa vonkajších, vedaťajších, alebo často i umelé vymyslených znakov. Zaviedol prísné vedecké materialistické kritérium... Zrejme mala byť bodka za slovom stupeň a nemala byť bodka za slovom znakov.*

Kuriózny príklad na nesprávne položenie čiarky je na s. 29: *Analytický prístup viedol k hlbokej diferenciácii vied. Nastáva rozvoj mechaniky, pozemských i nebeských telies, rozvoj matematiky...* Zrejme pri diferenciácii nedochádza k rozvoju pozemských a nebeských telies, ale k rozvoju ich mechaniky, resp. náuky o ich mechanike. Z chybnej interpunkcie, resp. písania veľkých písmen vyplýva zistenie, že Aristoteles napísal *Metafyziku a etiku* (s. 35) — zrejme ide o *Metafyziku a Etiku*.

Nedokončenosť vety sa niekedy prejavuje vynechaním druhého členiaceho prvku v type *jednak — jednak*. Napr. na s. 49 sa hovorí, že *nespornou prednosťou systematického jazyka je jednak jeho jednotné používanie, ale o druhej prednosti sa už nedozvedáme nič*.

Nezreteľná stavba býva aj dôsledkom nezreteľného nadvádzovania. Napr. na s. 43 sa hovorí: *Ekvivalencia (rovnocennosť) predmetov, ľavov a vecí sa posudzuje na základe spoločnej vlastnosti, ktorá odráža podstatné znaky vecí. Tento vzťah sa často nazýva aj rodovým vzťahom, spoločná vlastnosť zasa klasifikáčnou vlastnosťou (charakteristikou), kvalitou.* Nie je tu jasné, na čo sa nadvázuje zámenom *tento*, resp. spojením *tento vzťah*. Skreslenie významu sa dosiahlo nesprávnym prekladom českého *těž* vo vete (s. 49) *Skrátene tabuľky zahrňujú aj všetky znaky daného systematického selekčného jazyka, ale ich počet sa kráti na vopred určený rozsah.* Z takejto formulácie vyplýva, že skrátené tabuľky obsahujú okrem istých prvkov aj niektoré ďalšie prvky (*aj všetky znaky ... jazyka*). V skutočnosti však ide o to, že aj skrátené tabuľky zahrnujú všetky znaky, resp. že skrátené tabuľky tiež zahrnujú všetky znaky.

Prevažná väčšina citovaných príkladov pochádza v prvých päťdesiatich strán, teda z teoretickej časti učebnice. Zbežné porovnanie s ďalšími stránkami ukazuje, že na nich je nedostatkov uvádzaného typu oveľa menej. Možno aj preto, že tu ide často o reprodukciu predpisov a smerníc, ktoré už prešli dôkladnou revíziou pred ich spracovaním a vydaním. Škoda však, že práve teoretickej časti venovali autori zrejme nedostatočnú pozornosť pri písaní a pri redigovaní. Môže sa to nepriaznivo prejaviť aj pri posudzovaní učebnice zo širších, celoštátnych hľadišť.

Ján Horecký

Ks

Turistický slovník

(ČIERNA, M. — KUPKOVIČ, A.: Slovensko-nemecký a nemecko-slovenský turistický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 336 s.)

Do radu dvojjazyčných slovníkov, ktorých v poslednom čase vychádza pomerne veľa, sa začleňuje i *Slovensko-nemecký a nemecko-slovenský turistický slovník*. Ide o malý vreckový slovník a už jeho názov naznačuje, komu je určený; v úvode slovníka sa hovorí, že je to praktická príručka majúca poslúžiť návštevníkom krajín, v ktorých sa hovorí po nemecky. Z toho vyplýva, že slovensko-nemecká časť slovníka je rozsiahlejšia ako nemecko-slovenská časť; podiel slovensko-nemeckej časti tvorí približne dve tretiny textu slovníka.

Výber slov je prispôsobený cieľu slovníka. Slovník obsahuje najbežnejšie slová slovenej zásoby, a to slovenskej i nemeckej. Ide najmä o slová, ktoré sú nevyhnutné pri bežnom styku v cudzine, slová, ktoré sa používajú na ceste, na hraničných prieschodach, v pohostinských zariadeniach, v obchodoch, v bankách, ďalej o spoločenske formuly, pozdravy, želania, rozličné výzvy a pod. V rámci slovníkových hesiel sa uvádzajú aj najdôležitejšie geografické názvy. V osobitnej staci sa zaznamenávajú v slovníku názvy väčšiny európskych štátov, obyvateľské mená i odvodené vzťahové prídavné mená, napr. Francúzsko — *Frankreich, rFranzose, französisch*; Nórsko — *Norwegen, rNorwege, norwegisch*; Švajčiarsko — *eSchweiz, rSchweizer, schweizerisch*; Sovietsky zväz — *eSowjetunion, rSowjetbürger, sowjetisch*. Túto pomoc používateľovi hodnotíme osobitne kladne, hoci sa nazdávame, že niekde mala byť aj zmienka o tom, že ostatné názvy štátov sú stredného rodu, ale že člen sa pri nich v kontexte vety nepoužíva.

Niekoľko pripomienok možno mať k výberu hesiel. Namiesto mnohých internacionálnych slov, ktoré slovník zachytáva, mohli sa v slovníku zaznamenať ďalšie dôležité slovenské, resp. nemecké lexikálne jednotky. Z tohto hľadiska sa javí ako zbytočné uvádzať v slovníku tohto druhu slová ako: *domino (sDomino), garderóba (eGarderobe), grog (rGrog), infarkt (rInfarkt), inzulin (sInsulin), kabaret (sKabaret), hotel (sHotel), gynekológ (rGynekologe), sBenzin (benzin)*. Nie je jasné, prečo sa ako heslové slovo zaznamenáva v slovníku 2. stupeň od prídavného mena *zlý* — *horší*. Podľa lexikografických zásad treba tento tvar uviesť pri prídavnom mene *zľavu*, ktoré tvorí heslové slovo. Poznamenávame, že podoba *lepší* sa ako heslové slovo v slovníku nezachytáva. Hoci slovník chce vychádzať v ústrety turistom, nemožno pri jeho tvorbe zanedbávať základné lexikografické princípy; za jeden z nich pokladáme to, že heslovým slovom je iba jednoslovne pomenovanie. Preto považujeme za lexikograficky neprimerané, ak sa ako heslové slovo uvádzajú dvojslovne pomenovania typu *jednoposteľová izba, jódová tinktúra, blší trh*. Tieto spojenia sa mali uviesť pri príslušných heslach, teda spojenie *jednoposteľová izba* pri hesle *izba* alebo *jednoposteľový*, spojenie *jódová tinktúra* pri hesle *tinktúra* alebo *jódový* a spojenie *blší trh* pri hesle *trh*.

Slovník je spracovaný metódou ekvivalentu. Pri viacvýznamových heslach

sa uplatňuje sémantizácia (poznámky bližšie vysvetľujúce význam slova), napr. *automat* 1. (pohostinské zariadenie) *sAutomatenrestaurant* 2. (telefónny) *sTelephonautomat; ihlica* 1. (do vlasov) *eHaarnadel* 2. (na pletenie) *eStricknadel*. Autori sa usilovali ukázať, aké lexikálne prostriedky prekladového jazyka zodpovedajú lexikálnym prostriedkom východiskového jazyka. Treba povedať, že sa im to v podstate podarilo. Sú však aj prípady, v ktorých príslušný ekvivalent nie je celkom na mieste. Tak napr. *belasý* nie je *hellblau*, ale *blau*; pri hesle *ausser* ide o dva ekvivalenty, a to 1. *mimo*, 2. *okrem* (tieto lexikálne jednotky nemožno klásť vedľa seba ako synonymá); podobne aj pri hesle *bei* ide o dva ekvivalenty, a to 1. *pri*, 2. *u*.

Ak sme pred časom pri posudzovaní iného nemecko-slovenského a slovensko-nemeckého slovníka vyslovili námiesto proti tomu, že sa v uvedenom slovníku autori vyhli uvádzaniu územne viazaných, najmä rakúskych výrazov, musíme konštatovať, že autori turistického slovníka zaznamenávajú aj výrazy z rakúskej nemčiny. Napr. pri hesle *bábovka* sa popri ekvivalente s celonemeckou platnosťou *rNapfkuchen* uvádza aj rakúsky výraz *rGugelhupf*, pri hesle *čistiareň* s ekvivalentom *eReinigungsanstalt* sa uvádza aj pomenovanie *ePutzerei*, pri hesle *jazuľa* s ekvivalentom *eBohne* sa uvádza aj výraz *eFisole*, pri hesle *knedľa* s ekvivalentom *rKloss* sa zaznamenáva aj ekvivalent *rKnödel*, pri hesle *kukurica* s ekvivalentom *rMais* sa uvádza aj výraz *rKukuruz*, pri hesle *slivka* s ekvivalentom *ePflaume* sa zachytáva aj pomenovanie *eZwetschke* a pod. Z hľadiska výberu pozitívne hodnotíme aj uvádzanie skratiek typu *PKW* (*rPersonenkraftwagen* = osobný automobil), *LKW* (*rLastkraftwagen* = nákladný automobil), ktoré sú v súčasnej nemčine veľmi frekventované.

Napriek tomu, že ide o vreckový slovník, zaznamenáva sa v ňom pri jednotlivých heslach pomerne veľa spojení. To treba hodnotiť ako klad slovníka. V uvádzaní spojení pri jednotlivých heslach sa však ukazuje istá nevyváženosť. Napr. pri hesle *fajčiarsky* sa zachytávajú štyri spojenia: *f. salón* (*rRauchsalon*), *f. stolík* (*sRauchtischchen*), *f-e oddelenie* (*rRaucherabteil*), *f. kútik* (*eRaucherinsel*). V danom type slovníka je týchto spojení neproporčne veľa, čo na druhej strane potvrzuje jediné spojenie pri hesle *hlava* (*boli ma hľava*). Pri heslach typu *izba* je pochopiteľné, že sa zaznamenávajú viaceré spojenia, keďže ide o slovník určený v prvom rade turistom. So zásadami súčasnej lexikografie sa nezhoduje taký postup, že pri niektorých prídavných menách sa v rámci exemplifikácie uvádzajú príklady na príslovku, napr. pri hesle *čitatelný* sa zaznačuje spojenie *píše čitatelne*. Toto spojenie vyžaduje uvedenie príslovky aspoň ako príhniezdovaného slova. Podobne pri hesle *doslovný* sa nenáležite uvádza spojenie *beriem to doslovnne*; i tu ide o príklad na príslovku. Ojedinele sa v príkladovej časti dostali do slovníka aj také spojenia, ktoré sa už v súčasnom jazyku nepoužívajú, lebo vecne neobstojia, napr. spojenie *alpská trojkombinácia* uvádzané pri hesle *alpský*.

V slovníku sa zásadne zaznamenávajú iba lexikálne jednotky z neutrálnej roviny jazyka. Jedinú výnimku tvoria slová z hovorovej oblasti jazyka, ktoré sa označujú skratkou *hovor*. Ako sme pri čítaní slovníka zistili, toto označenie však niektorým lexikálnym jednotkám chýba, napr. pri heslach *hasič* (neutrálne pomenovanie je *požiarnik*), *babička* (neutrálne pomenovanie je *stará mama*), *pršíplášt* (neutrálne pomenovanie je *plášt do dažďa*). Vo všeobecnosti

však možno povedať, že označenie *hovor*, sa v slovníku používa primerane. Autori miestami skresľujú obraz slovnej zásoby tým, že niektoré všeobecne známe pomenovania označujú skratkou odboru, čím vlastne zužujú platnosť používania príslušného slova. Najmarkantnejšie sa to prejavuje pri skratke *kuch.*, ktorá sa v zozname skratiek vysvetluje ako *kuchársky výraz*. Toto označenie je v slovníku napr. pri heslach *bôčik*, *divina*, *drobky*, *hrianka*, *rAuflauf (nákyp)*, *eAufschnitplatte (nárez)*, *rAufstrich (nátierka)*, *eBlutwurst (krvavica)*. Celkom nevhodne je označenie *kuch.*, mali ho umiestniť pred spojením *údený jazyk*, lebo ekvivalent *eZunge* nie je sám osebe kuchársky výraz.

Pokiaľ ide o normatívnu stránku slovníka, našli sme iba drobné prehrešky proti norme spisovného jazyka. Napr. namiesto *colné prehlásenie* má byť *colné vyhlásenie*, namiesto *hranolky* má byť *hranolčeky*.

Celkove treba povedať, že posudzovaný slovník je solídna lexikografická práca. Pri pozornejšom prístupe k jednotlivým problémom lexikografickej praxe bolo iste možné vyhnúť sa nedostatkom a nedôslednostiam, na ktoré sme v našich poznámkach upozornili.

Štefan Michalus

SPYTOVALI STE SA

Zistíť, nie dozistíť a vyzistíť. — L. B. z Bratislavы: „Na jednej porade ma prekvapila veta: *Dozistíme to a výsledok vám do troch dní oznámitme*. To „prekvapenie“ sa skrýva v slove *dozistíme*, v jeho predpone *do-*. Okrem tejto podoby sa v hovorenej reči používa často slovo *zistíť* aj s predponou *vy-*. Sú predponové slovesá *dozistíť* a *vyzistíť* správne?“

Slovesné predpony obyčajne modifikujú význam základného bezpredponového slovesa a menia nedokonavé slovesá na dokonavé. V obidvoch tvaroch od slovesa *zistíť* však ide o nadbytočné a nesprávne pridávanie predpôn, pretože už samo sloveso *zistíť* je predponové a je dokonavého vidu.

O predpone *vy-* ako o nadbytočnej a nesprávne použitej pri niektorých slovách sa v Kultúre slova už písalo viackrát. Slovesá *vyobjednať*, *vydodať* (porov. Kultúra slova, 1, 1967, s. 113—114) sa tu hodnotili ako nesprávne utvorené, keďže obidve slovesá (*objednať* i *dodať*) sú dokonavé a nespájajú sa s predponou *vy-*. Ako jazykovo nesprávne sa podobne hodnotí podstatné meno *vydodanie* (porov. Kultúra slova, 3, 1969, s. 209). O nesprávnosti slovesa a podstatného mena *vydodať* a *vydodávka*, ktoré sa v administratívne používajú namiesto správneho *dodať*, *dodávka*, píše sa neskôr opäť (porov. Kultúra slova, 13, 1979, s. 192). Podľa toho sa zdá, že „boj“ s nadbytočnosťou a s nesprávne použitou predponou *vy-* v niektorých slovách zatiaľ v administratívnej jazykovej praxi nie je vybojovaný.

Ako je to so slovesom *zistíť*? Je to predponové dokonavé sloveso, čoho dô-

kazom je to, že prítomníkovými tvarmi *zistím*, *zistíš*, *zistí...* sa označuje budúci čas, teda jednoznačne vyjadruje dej, ktorý sa ešte len uskutoční. Príčiny používania predpony *vy-*, ako aj novšie predpony *do-* pri tomto slovese sú dve: 1. v slovese *zistíť* sa časť *z-* ako predpona uvedomuje menej výrazne, resp. v súčasnosti sa už vôbec neuvedomuje ako predpona; 2. druhá príčina vyplýva čiastočne z prevej; pretože hovoriaci, ktorí si predponovosť a dokonavosť slovesa neuvedomujú a chce čo najpresnejšie vyjadriť ukončenosť deja v budúcnosti, siahajú za ďalšími predponami, ktoré takýto dej zvyčajne vyjadrujú.

Hoci sa v jazykovej praxi predpony čoraz viac uplatňujú pri pôvodne obojvidových slovesách cudzieho pôvodu na zvýraznenie dokonavosti deja, napr. *nainštalovať*, *vydedukovať*, *nainfikovať*, ako o tom píše aj I. Masár (Kultúra slova, 11, 1977, s. 223), nie je dôvod predpony pridávať pri domácoch dokonavých slovesách. Pri sledovanom domácom slovese používame ako správny tvar dokonavé sloveso *zistíť*, nie *dozistíť* alebo *vyzistíť*.

Eugénia Bajzíková

Následok a dôsledok. — Š. K. z Bratislav: „V dennej tlači som si prečítala túto vete: *Bratislavčania si uprostred mesta musia lepšie všímať aj výčinu vandalov, a nielen dôsledky ich výčinov*. Nemalo sa v tejto vete použiť slovo *následky?*“

V slonej zásobe spisovnej slovenčiny je dosť formálne blízkych slov, ktoré súvisia s tým istým slovotvorným základom, ale významovo nie sú totožné. V bežnej komunikácii, zväčša pri rýchлом a menej sústredenom koncipovaní jazykových prejavov, spôsobujú takéto slová niektorým používateľom jazyka isté fažkosti, ktoré sa prejavujú v nevhodnej zámeni členov takéhto dvojíc, napr. *opis* (= vymenovanie hlavných črt alebo znakov niečoho) a *odpis* (= druhopis, kópia), *naviazať* (= viazaním zhotoviť) a *nadviazať* (viať si niečo za základ, východisko, pokračovať v niečom). Medzi takéto dvojice patria aj slová *dôsledok* a *následok*. V obidvoch slovách môžeme vyčleniť predpony, a to *dô-*, resp. *ná-*, základ slova *-sled-*, ktorý je v slovese *sledovať*, a slovotvornú príponu *-ok*. Slová *dôsledok* a *následok* sa teda z formálnej stránky odlišujú predponami, ktoré majú odlišný význam. Preto je odlišná aj významová náplň týchto slov.

Podstatné meno *dôsledok* má podľa Slovníka slovenského jazyka (zv. 1, 1959, s. 321) význam „čo z daných skutočností logicky vyplýva, konzékvencia“. Hovoríme napr. o negatívnych dôsledkoch motorizmu na životné prostredie, môžeme vysvetliť z niečoho *dôsledky*, doviest niečo do konečných dôsledkov, z našich úvah môžu vyplývať isté dôsledky atď.

Podstatné meno *následok* má význam „čo nasleduje, čo prichádza, čo sa objavuje po predchádzajúcej príčine (po čine, po dejí, po stave)“ (porov. SSJ 2, 1960, s. 285). Hovoríme, že niečo môže mať *neprijemné, nebezpečné alebo katastrofálne následky*, že človek je zodpovedný za *následky svojho konania*, že zranenie *nezanechalo nijaké trvalé následky* alebo že pracovný úraz môže mať *následky na celý život*. V dennej tlači sme si napr. prečítali

informáciu o následkoch mimoriadne intenzívnej búrky, že sa prijali opatrenia na odstránenie následkov nehody.

Výrazy dôsledok a následok sa môžu vyskytovať aj v podobných kontextoch, pravda, s rozdielnymi významami. Môžeme napr. hovoriť o dôsledkoch rodinného rozvratu na psychický vývin dieťaťa, ak máme na mysli, že z rodinného rozvratu vyplýva čosi, čo negatívne ovplyvňuje psychický vývin dieťaťa (dôraz sa tu kladie na rozvrat prinášajúci so sebou negatíva v psychickom výviny dieťaťa). No zároveň môžeme povedať, že rodinný rozvrat zanechal trvalé následky na psychickom vývivne dieťaťa, ak máme na mysli, že rodinný rozvrat je príčinou negatívnych javov v psychickom vývivne dieťaťa (dôraz sa tu kladie na negatíva v psychickom vývivne dieťaťa zapríčinené rozvratom).

Ukazuje sa teda, že slová *dôsledok* a *následok* sú sice formálne aj významovo príbuzné, ale jednako sú medzi nimi jemné významové rozdiely, ktoré pozorný štylista pri koncipovaní jazykových prejavov rešpektuje. Ak sa na východiskovú vetu našej poznámky pozrieme z hľadiska naznačenej významovej diferenciácie slov *dôsledok* a *následok*, musíme konštatovať, že sa v nej malo použiť slovo *následok*: *Bratislavčania si musia uprostred mesta lepšie všimnať aj výčiny vandalov, a nielen následky ich výčinov.*

Matej Považaj

K_S

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 20, 1986, č. 3. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michalíková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v marci 1986. Register. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986

Cena Kčs 3,—

informáciu o následkoch mimoriadne intenzívnej búrky, že sa prijali opatrenia na odstránenie následkov nehody.

Výrazy dôsledok a následok sa môžu vyskytovať aj v podobných kontextoch, pravda, s rozdielnymi významami. Môžeme napr. hovoriť o dôsledkoch rodinného rozvratu na psychický vývin dieťaťa, ak máme na mysli, že z rodinného rozvratu vyplýva čosi, čo negatívne ovplyvňuje psychický vývin dieťaťa (dôraz sa tu kladie na rozvrat prinášajúci so sebou negatíva v psychickom vývine dieťaťa). No zároveň môžeme povedať, že rodinný rozvrat zanechal trvalé následky na psychickom vývivne dieťaťa, ak máme na mysli, že rodinný rozvrat je príčinou negatívnych javov v psychickom vývivne dieťaťa (dôraz sa tu kladie na negatíva v psychickom vývivne dieťaťa zapríčinené rozvratom).

Ukazuje sa teda, že slová *dôsledok* a *následok* sú sice formálne aj významovo príbuzné, ale jednako sú medzi nimi jemné významové rozdiely, ktoré pozorný štylista pri koncipovaní jazykových prejavov rešpektuje. Ak sa na východiskovú vetu našej poznámky pozrieme z hľadiska naznačenej významovej diferenciácie slov *dôsledok* a *následok*, musíme konštatovať, že sa v nej malo použiť slovo *následok*: *Bratislavčania si musia uprostred mesta lepšie všimat aj výčiny vandalov, a nielen následky ich výčinov.*

Matej Považaj

the first time in the history of the world, the people of the United States have been compelled to go to war with their own government. The people of the United States have been compelled to go to war with their own government. The people of the United States have been compelled to go to war with their own government.

K_S

Na vedeckom súťažnom konkursu o jazykovú politiku a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti, ktorý bol usporiadany v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach v dňoch 17.—19. apríla 1985, boli uverejnené výsledky. V tomto čísle sú prezentované podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej politiky a jazykových kontaktov. V tomto čísle uverejňujeme podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej kultúry.

Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry*

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. Jazyková komunikácia má v každom súčasnom kultúrnom spoločenstve isté znaky, isté atribúty, ktoré všeobecne a súhrne označujeme ako jazykovú kultúru. Jazyková kultúra je výsledkom historickej vývinu a rozvoja spoločenstva ako tvorca, nositeľa a používateľa daného jazyka, ako aj výsledkom celkového vzťahu tohto spoločenstva k jazyku ako komunikatívnemu prostriedku v najširšom zmysle. Vieme, že každé kultúrne spoločenstvo malo a má vzťah k jazyku, ktorý sa prejavoval a prejavuje predovšetkým vo vedeckom výskume jazyka, v starostlivosti o jeho vnútorný i spoločenský rozvoj, o optimálne uplatňovanie jazyka vo všetkých životných sférach, o jeho kultivovanie v zhode so systémovými zákonitostami, s jeho normou a napokon v starostlivosti o celkový rozvoj a celkovú kultúru jazyka. Zo synchrónneho a diachrónneho pohľadu sa preto jazyková kultúra prejavuje ako komplexný jav. Jazykovú kultúru chápeme po prvej ako istý stav,

* V dňoch 17.—19. apríla 1985 sa v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konala interdisciplinárna konferencia o jazykovej politike a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti (porov. Kultúra slova, 19, 1985, s. 362—363). V predchádzajúcim čísle sme uverejnili podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej politiky a jazykových kontaktov. V tomto čísle uverejňujeme podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej kultúry.

Redakcia